

Treball de fi de grau

Títol

Autor/a

Tutor/a

Grau

Data

Full Resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Autor/a:

Tutor/a:

Any:

Titulació:

Paraules clau (mínim 3)

Català:

Castellà:

Anglès:

Resum del Treball Fi de Grau (extensió màxima 100 paraules)

Català:

Castellà:

Anglès

“Uma criança sempre pode ensinar tres coisas a um adulto: a ficar contente sem motivo, a estar sempre ocupado com algo e a saber exigir com todas as suas forças aquilo que deseja”

Paulo Coelho

"What's done to children, they will do to society"

Karl Menninger

ÍNDIX

Introducció.....	3
Metodologia.....	5
Reflexió sobre el gènere.....	9
Reportatge.....	12
Pròleg.....	12
0. L’Ona, el Juanito i el Pau.....	13
1. “Et voldria dir una cosa...”	15
2. “És que jo sóc dolent!”	22
3. “Ho he fet sense voler!”	33
4. “Per què jo sóc jo?”	40
5. “Jo ja zóc gran!”	46
Agraïments.....	53
Bibliografia.....	54
Llibres.....	54
Articles.....	54
Recursos acadèmics.....	56
Recursos audiovisuals.....	56
Annexos.....	57
Annex 1: Entrevista a Eduard Martí.....	57
Annex 2: Entrevista a Marina Elias.....	63
Annex 3: Entrevista a Guiomar Manrique.....	67
Annex 4: Entrevista a Teresa Anguera.....	73
Annex 5: Entrevista a Joan-Carles Mèlich, per <i>Valors Ràdio</i>	76

INTRODUCCIÓ

“Quan un nen o nena es porta malament sempre és per alguna cosa, cada comportament té algun motiu al darrere”, em deia la meva mare, ja des de ben petita, quan em queixava, amb cert afany de venjança, que algú m’havia molestat a l’escola. Ella és mestra i treballa amb nens i nenes des de fa més de vint-i-cinc anys, en fa set que ho fa a l’aula d’educació especial.

Aquesta frase m’ha quedat gravada al cervell per sempre més. Quan jugava a ‘escoles’ amb els meus cosins petits que, com tots els nenes i nenes, hi havia dies que no es portaven gaire bé, intentava entendre per què deuria ser, què els feia estar inquiets d’aquella manera, què els portava a pegar-se sense motiu entre ells, a insultar-se i a ser, el que jo en aquell moment hagués denominat, cruels.

Però va ser l’any passat quan vaig començar a plantejar-me aquestes preguntes més seriosament: vaig començar a fer de cangur a dues nenes, una de tres anys i l’altre de cinc. Dos terratrèmols, dos angelets amb molt de caràcter que poden arribar a fer perdre els nervis a qualsevol però que, al mateix temps, tenen un rerefons net, pur, innocent i un cor gegant que estima amb bogeria, potser sense ni tant sols saber-ho, aquells que també les estimen a elles.

De fet és la germana petita, l’Ona al reportatge, que fa de fil conductor del relat, tot entrellaçant-se amb les experiències d’un nen de tres anys amb certes dificultats d’aprenentatge, de comportament i de socialització, el Juanito. Això es combina amb els monòlegs del Pau, un personatge recreat a partir de converses amb un adult que es portava malament quan era petit i algunes de les escenes que me’n va explicar la que va ser la seva monitora d’esplai i de colònies durant deu anys.

Abans de posar-me a llegir coses, a parlar amb experts, amb testimonis i a ficar-me de ple en el tema, el títol que tenia més present per aquest treball era *La crueltat inconscient dels infants* però un cop assabentada del significat real i complet de la paraula ‘crueltat’, m’és impossible de relacionar-la directament i de manera afirmativa amb el concepte d’infant.

Aquest és un dels temes que aborda el reportatge: la distinció entre diverses paraules que, moltes vegades, utilitzem a la lleugera: crueltat, violència, agressivitat... és el

mateix? Quina és la més apropiada per parlar del que fan els nens i nenes? Són cruels els infants?

Finalment, doncs, aquesta darrera pregunta és la que acompanya el títol del reportatge: *Un vaivé d'emocions*, com el vaivé de les ones del mar, com el vaivé de les accions dels infants, com el vaivé del que reben del seu entorn i el que donen mentre van creixent, a poc a poc, i com tants altres vaivens que ens trobem al llarg de la vida, paradoxes, ambivalències i contrastos que, inevitablement, desprenen preguntes i curiositats sobre allò que som els éssers humans.

Tantes preguntes que desemboquen en tantes altres i que, al reportatge, m'han servit per fer una petita aproximació a alguns dels temes que han generat més debat i controvèrsia al llarg de la humanitat: l'ésser humà és dolent per naturalesa? Els mals comportaments i l'agressivitat són fruit de la genètica de cada infant o bé d'aspectes culturals, familiars i socials que aquest adquireix? D'on sorgeix i què és la moral? Quina importància hi té el llenguatge en el desenvolupament de les persones i de la societat? I la creació de la pròpia identitat?

Aquestes són algunes de les preguntes a les quals busco trobar resposta, o almenys, contrastar diversos punts de vista que puguin fer reflexionar diferents aspectes i plantejar-se encara més preguntes al lector. Preguntes que, tothom que ha estat o està en contacte amb infants, segur que es planteja un dia o altre.

METODOLOGIA

Un vaivé d'emocions: són cruels els infants? és un reportatge literari basat en situacions o fragments d'històries reals. Els tres personatges protagonistes són l'Ona, el Juanito i el Pau. Darrere l'escriptura d'aquest reportatge hi ha una gran tasca de documentació i d'observació, que va començar abans que tingués clar que el meu treball es basaria en aquest tema.

Cada dijous feia de cangur a la que, al reportatge, és l'Ona. Ella és el motor principal de la narració. Em desconcertava tant el seu comportament i la paradoxa que em generava que pogués ser tan bona nena i tan entremaliada a la vegada, que quan arribava a casa, sense pensar que em podria servir per alguna cosa més enllà de desfogar-me, escrivia algunes de les escenes que havíem viscut i el que m'havia fet sentir en una mena de diari personal. Havia començat la tasca d'observació del meu Treball de Fi de Grau sense ni tant sols adonar-me'n.

Quan vaig tenir clar que sí, que faria un reportatge literari sobre el per què dels mals comportaments dels nens i nenes que tan desconcerten els adults, va començar la documentació pròpiament dita: el primer que vaig fer va ser vaig buscar per Internet diferents articles relacionats amb el tema. "La crueltat dels infants", "són dolents els nens i nenes?" o el "mal comportament dels infants", són algunes de les busques que vaig fer a Google, en català, castellà i anglès, per veure què trobava i poder tenir unes primeres orientacions sobre el tema.

He de dir que els articles de la secció de *Criatures* del *Diari ARA*, m'han estat de gran ajuda a la part prèvia del reportatge, m'han guiat i m'han donat diversos punts de vista, que m'han estat útils a l'hora de preparar-me les entrevistes amb els experts. També vaig trobar un informe d'investigació titulat *Lo cruel en los niños. De la crueldad a lo cruel en los niños: una perspectiva psicoanalítica*, realitzat per la pedagoga LM Palacio, que em va donar una visió general del tema i em va fer sorgir moltes preguntes. El llibre *Summerhill*, del pedagog A.S Neill, em va donar a conèixer una altra manera d'educar i d'entendre els infants i em va fer qüestionar moltes de les coses sobre l'educació que veig que es duu a terme en moltes famílies i escoles.

Amb totes aquestes preguntes dins del cap, vaig començar a enviar correus a psicòlegs, sociòlegs, pediatres, pedagogs, etc. per fer-los entrevistes que, primer, em poguessin

servir per fer-me una idea general i em permetessin anar entrant en profunditat en el tema mica en mica. A més d'experts, també havia d'entrevistar testimonis i persones que estiguessin en contacte constant amb infants, per veure els seus punts de vista, que m'aportessin idees i em poguessin aproximar a la realitat viscuda prop dels nens i nenes. Els entrevistats han estat els següents:

- **Teresa Anguera:** psicòloga i professora del Departament de Metodologia de les Ciències del Comportament de la Facultat de Psicologia de la UB. Ella em va fer una primera aproximació sobre la crueltat i la relació que té amb els infants, i em va donar diverses fonts útils pel meu treball.
- **Eduard Martí:** psicòleg evolutiu i especialista en el desenvolupament dels humans durant la infància. M'ha fet veure i entendre alguns dels comportaments dels nens i nenes quan són més petits, la manera com canvien i evolucionen i algunes de les raons que hi ha darrere les seves conductes.
- **Queralt Cortina:** veterana del món del lleure, fa més de trenta-cinc anys que fa de monitora i directora d'esplais i colònies. Va ser la presidenta de la Coordinació Catalana de Colònies, Casals i Clubs d'Esplai i actualment dirigeix el Grup Colònies a Borredà. Ella em podia aportar la part més testimonial, anècdotes amb infants, mètodes per educar-los o com actuar davant mals comportaments, entre d'altres coses. A més, finalment, el seu testimoni m'ha estat molt important ja que un dels nens dels quals més vam parlar durant l'entrevista, s'ha acabat convertint en un dels protagonistes del reportatge, el Pau.
- **Neus Mas:** mestra d'educació primària i, en concret, mestra d'un dels protagonistes: el Juanito, al reportatge. Ella em va aportar part del context familiar i escolar del Juanito i me'n va descriure situacions i comportaments, resolent-me tots els dubtes que m'anaven sorgint mentre en feia l'observació.
- **Anna Córdoba:** és pedagoga i mestra d'educació especial. Ha fet i fa observació al Juanito, dins el programa d'educació inclusiva de l'escola, per entendre el per què d'aquells comportaments més conflictius i trobar solucions per atendre les seves necessitats i les del grup-classe, en general. Ella m'ha pogut donar una visió més profunda dels que creu que són els motius dels diversos comportaments del Juanito.
- **Marina Elias:** sociòloga i professora a la Facultat d'Educació de la UB. M'ha donat una visió sociològica de com pot afectar el context familiar o les relacions amb el grup d'iguals, amb els mestres i amb l'entorn, en general, al comportament dels infants.

- **Guiomar Manrique:** mestra d'escola primària i especialista en educació emocional. Actualment, treballa a l'Escola Univers de Barcelona, una escola on es treballa per ambients d'aprenentatge de lliure elecció, on aprenen a aprendre amb projectes i es barregen diferents edats dins d'una mateixa etapa per afavorir la cooperació i l'aprenentatge, entre d'altres coses.
- **Toni Llargués:** és la inspiració del Pau, el personatge tipus del reportatge, que coneixem a partir de les seves declaracions anys després d'haver estat un nen. Ara, el Toni fa de monitor a esplais i colònies, i és una peça clau en l'equip de monitors i un "bon educador", tal com diu Queralt Cortina. Tot i això, de petit era molt entremaliat i, pel reportatge, creia que podia ser interessant veure-hi reflectida la mirada adulta d'algú que, essent un nen, hagués estat 'cruel'. El Toni em va ajudar mostrant-me el seu punt de vista actual sobre els seus comportaments passats.

A tots aquests, també vull afegir el pensament de Joan-Carles Mèlich, filòsof i professor d'antropologia i de filosofia de l'educació a la UAB, que ha treballat molt el tema de la crueltat de l'ésser humà, relacionant-ho amb l'educació dels infants. No l'he entrevistat directament però n'he escoltat una extensa entrevista i n'he llegit alguns dels seus articles i fragments de llibres que m'han aportat informacions molt valuoses per al reportatge.

Per entendre els mecanismes de l'agressivitat, la violència i la crueltat, m'ha anat molt bé l'estudi *Som una espècie violenta?*, escrit per diversos especialistes (genetistes, metges, biòlegs, neuròlegs), que m'han permès veure, des d'un punt de vista científic, tot el que es desenvolupa dins de l'organisme dels éssers humans quan duem a terme accions violentes o agressives.

Mentre recopilava tota aquesta informació, vaig fer observació de dos nens: són l'Ona i el Juanito, al reportatge. Com ja he dit en la introducció, a l'Ona i a la seva germana, les anava a buscar a l'escola i les cuidava durant dues hores un dia a la setmana. En tot aquest temps, he anat observant els seus comportaments, i a partir de la informació que anava llegint o que em donaven els entrevistats, em podia fixar en aspectes concrets i escriure algunes de les situacions viscudes amb elles. La Núria al reportatge, la cangur, és un reportatge inventat que vindria a ser la recreació del que veia i sentia jo mateixa.

Pel que fa l'altre personatge, el Juanito, va ser pura casualitat que acabés formant part del reportatge: havia anat a fer una entrevista pel treball a una mestra de la seva escola

i em va comentar que a P3, hi havia un nen que molts mestres deien que “tenia conductes cruels”. A partir d’aquí en vaig fer observació durant dos matins a l’escola, parlant amb mestres i testimonis i fixant-me en els seus comportaments: com es relacionava amb els altres, com es comportava dins l’aula o al pati, quina relació tenia amb la mestra, etc.

A partir de tot això, vaig començar a escriure el reportatge, intentant teixir i connectar les històries de cada personatge entre elles i amb les declaracions dels experts i els testimonis que havia entrevistat, a més de tota la informació que havia recopilat sobre tot el que gira entorn dels comportaments i les emocions dels infants en les seves accions ‘cruels’. Això és el que m’ha estat més difícil: trobar una estructura que coordinés i fes fluir el relat per fer-ne, de tot plegat, un conjunt dinàmic i significatiu.

El relat l’explica un narrador omniscient, que parla en tercera persona i comenta allò que veuen i senten els personatges. En alguns casos, però, s’empra la primera persona, sobretot en el personatge del Pau que relata els seus records i sensacions i que, per tant, parla en passat. També s’utilitza aquest temps en les situacions viscudes per l’Ona, ja que és la Núria, la seva cangur, que després d’haver-la cuidat, recorda tot el que ha viscut amb ella. En canvi, en el cas del Juanito, el relat és en present per potenciar la sensació de rapidesa, d’instantaneïtat que ell sent en tot el que es desenvolupa en el seu entorn. Per ell, tot passa ara i aquí.

Des d’un principi, tenia ben clar que volia que el meu treball fos un reportatge narratiu, de caire literari, que em permetés explicar alguna història real amb tot allò que la narració literària et permet i encara ho vaig veure més clar quan em vaig començar a idear el tema del treball i el tractament que en volia fer. Les diverses escenes d’alguns dels comportaments dels nens i nenes eren idònies per ésser retratades de manera narrativa, podent descriure les seves sensacions i les dels que els envolten, així com també les seves principals característiques per acostar intensa i sentimentalment el lector als tres nens protagonistes: l’Ona, el Juanito i el Pau.

REFLEXIÓ SOBRE EL GÈNERE

A principis d'aquest any, vaig començar a llegir *Música per a camaleons*, de Truman Capote. Ja tenia clar quin gènere volia utilitzar per escriure el reportatge pel qual m'estava documentant: volia fer un reportatge literari i vaig pensar que llegir un dels clàssics d'aquest gènere que, a més, tenia pendent des de feia molt temps, m'ajudaria a trobar la inspiració.

Tom Wolfe és considerat per a molts com el pare de l'anomenat *nou periodisme*: "la seva gran innovació va consistir a utilitzar tècniques de la novel·la per als reportatges de no-ficció. Aquest híbrid el va començar a la dècada dels seixanta, en plena eclosió del pop, i aviat es va convertir en una escola. Truman Capote, Hunter S. Thompson o Gay Talese van competir amb Wolfe en la manera de desenvolupar relats bastats en fets reals. Malgrat que de vegades se li va atribuir l'excés d'embelliment, la seva influència és inqüestionable", escrivia Francesc Peirón en un article a la Vanguardia el passat setze de maig, com a homenatge a Wolfe que havia mort dos dies abans.

"La tècnica de Wolfe, i això va ser el que més se li va retreure, estava molt influïda per la narrativa literària: utilitzava el diàleg, el monòleg interior i la reconstrucció escena per escena de les situacions. S'atrevia a ficar-se al cap dels personatges! Però únicament –es defensava- després de documentar-se a fons, amb desenes d'entrevistes", afirmava Peirón.

Wolfe va consolidar el seu estil en l'antologia *El nuevo periodismo*. Anagrama la va publicar a Espanya el 1976 i va tenir un gran efecte. El periodista Sergio Vila-Sanjuán, escrivia en un altre article de La Vanguardia que "rar és el periodista mínimament inquiet de la meua generació que en els seus inicis no se sentís temptat d'imitar alguns tics d'aquell profeta enlluernador, que obria una nova era per a la no-ficció".

Wolfe s'havia proposat que el periodisme es llegís com una novel·la i és això el que el va portar a utilitzar i integrar recursos tècnics trets d'escriptors com Balzac, Henry James, Faulkner o Dos Passos. "Un article es pot transformar en un conte amb molt poca feina", deia Wolfe.

Tot i això, aquesta manera de fer periodisme no agrada a tothom. Fa dos anys, l'escriptora, periodista i crítica de cinema Renata Adler, va dir que Wolfe, amb aquest

tipus de periodisme, “va travessar una frontera que no havia d’haver traspassat mai, la d’introduir ficció en els reportatges. Les seves obres són literatura que conté fets reals, però de manera secundària”. Així doncs, Adler, ‘nega’, en certa manera, l’existència d’un periodisme literari.

Albert Chillón, escriptor, assagista i professor de teoria de comunicació a la Universitat Autònoma de Barcelona, és l’autor dels llibres *Literatura y periodisme. Una tradición de relaciones promiscuas* i *La palabra facticia. Literatura, periodisme y comunicación*, que parlen sobre la connexió entre aquests tres àmbits.

Chillón creu que no es pot considerar l’existència de no-ficcions ja que és cert que existeixen actes de voluntat veraç, actes honrats d’emparaulament, però el simple fet de posar paraules a una cosa, ja significa un procés discursiu i de metaforització: “La filosofia del llenguatge diu que l’ésser humà és essencialment *parlant*. És a dir, pensem i ens comuniquem només en la mesura que emparaulem. Tot allò que no emparaulem, no ho entenem. Això vol dir que les nostres possibilitats d’emparaular la realitat depenen de les possibilitats i també dels límits del llenguatge. Resumint molt, el llenguatge porta la ficció dins la seva pròpia entranya emparauladora”. Dit d’una altra manera, per molt que vulgui ser el màxim d’objectiu i real, qualsevol documental, reportatge, crònica o entrevista compta amb dosis inevitables d’invenció, de creació pròpia i d’imaginació.

Chillón explica, en una entrevista al digital de cultura *Núvol*, que “el llenguatge és altament figuratiu, però hi estem tan avesats que no ens n’adonem. Això vol dir que la imaginació intervé sempre, en tots els actes del discurs. El bon periodista és el que, conscient d’això, intenta limitar els efectes més perjudicials de la imaginació indisciplinada i posar la imaginació ben dirigida al servei de la captació dels fets”.

Per Chillón, “aquests periodistes [considerats pioners del Nou Periodisme] eren conscients de la complexitat de la realitat social i aplicaven una escriptura i una mirada acurada, una manera d’interpretar la realitat que atenia al polifacetisme dels fets socials i contrastava amb el periodisme d’agència. Capote, Fallaci, Wolfe, Kapuscinsky, Vázquez Montalbán, Manuel Vicent, Montserrat Roig...”, el van deixar fascinat.

Per la seva banda, Gemma Casamajó, periodista, poeta i coordinadora i professora del Màster en Comunicació Periodisme i Humanitats de la UAB, diu en un article publicat també a *Núvol*, que “hi ha qui pensa que el periodisme literari és només embellir la redacció periodística. Aquest *qui* s’equivoca. L’estil, com deia Flaubert, no és un

ornament sinó una forma de veure les coses: “l’estil és tant l’ànima com la carn d’una obra”. Per tant, millorar l’estil significa millorar el coneixement”.

Un coneixement que preocupa enormement a Albert Chillón: “hi ha un dèficit en el sistema educatiu, des de l’escola fins a la universitat. S’ha convertit en un sistema d’instrucció. La instrucció és impartir fórmules i receptes, i l’educació és ensenyar les persones a pensar, a tenir criteri i a fer-se preguntes. L’educació en l’emparaulament ha estat la missió històrica de les anomenades *humanitats*, que han buscat educar ciutadans capaços d’emparaular la realitat a través de la retòrica, la filosofia, la literatura o la història de l’art (...).

El sistema educatiu cada cop deixa més de banda l’educació en l’emparaulament i ho substitueix per la instrucció en operacions, de manera que l’emparaulament quotidià és deficient. No és que les persones no diguin paraules cultes i pedants, no es tracta d’això. Simplement, bona part de les persones són incapaces d’emparaular de manera expressiva i precisa el seu propi món”, explica Chillón. Si no podem emparaular el món, no el podrem entendre i és que no és feina fàcil, és una responsabilitat. “Quan intento emparaular la realitat m’adono que no puc ser objectiu: puc ser honestament subjectiu. El periodisme literari posa en qüestió aquest dogma de l’objectivitat. La paradoxa és: com que sabem que no som objectius, mirem de ser rigorosos”, destaca l’escriptor.

I aquesta responsabilitat que ha de tenir tot bon periodista per expressar-se correctament, ja me l’advertia àcidament el mateix Truman Capote al prefaci de *Música per a Camaleons*: “Un dia vaig començar a escriure, sense saber que m’havia encadenat per tota la vida a un amo noble però despietat. Quan Déu et fa a mans un regal, també et fa a mans un assot; i l’assot és només per autoflagel·lar-te”; I ho remata afirmant que “escriure va deixar de ser divertit quan vaig descobrir la diferència entre escriure bé o malament, i en acabat vaig fer un altre descobriment encara més alarmant: la diferència entre escriure bé i el veritable art; és subtil però brutal. I després d’això va caure l’assot!”.

REPORTATGE

Pròleg

Cada conducta d'un nen/a ve donada per una emoció. Abans que la psicologia descobrís la importància del subconscient, es considerava que l'infant era un ésser raonable, amb la facultat de discernir entre el bé i el mal. Se suposava que la seva ment era una pissarra en blanc, on qualsevol pare, mare o mestre conscient, no havia de fer altra cosa que escriure-hi el text que volia. "Avui dia sabem, però, que en l'infant no hi ha res d'estàtic, sinó que tot ell és un impuls dinàmic. Vol expressar els desigs per acció. Per naturalesa és egoista i sempre vol mesurar el seu poder", explica A.S. Neill, pioner en l'educació en llibertat, al seu llibre *Summerhill*.

Summerhill va ser una escola fundada per ell mateix, amb una filosofia totalment contrastada amb la majoria de les escoles del segle XX: el seu objectiu era aconseguir la felicitat dels nens i nenes a partir de la seva llibertat. Llibertat per triar el què volien aprendre, el què fer en el seu temps lliure i, en definitiva, ensenyar-los a viure la seva pròpia vida. Si Neill creia fervorosament en una cosa és en la bondat de l'infant: "l'infant no és un invàlid nat, ni un covard, ni un autòmat inconscient, sinó que té potencialitats plenes per estimar la vida i interessar-se per ella".

0. L'Ona, el Juanito i el Pau

Ona. El seu nom diu tantes coses... tota ella sembla que li vulgui retre homenatge perquè va i ve, sense explicació aparent en les seves accions, ben bé com fan les onades que freguen la sorra d'una platja, ara intenses i mogudes, ara suaus i discretes. A vegades ve una onada més gran, d'aquelles que t'aixequen els peus del terra i et fan moure de lloc, t'arrossequen i et treuen de la calma. Potser un vaixell que no has vist ha passat prop de la platja i ha esverat el mar. Ens hem de concentrar per no perdre l'equilibri i quedar submergits.

El seu comportament és això: un mar ple d'onades que van i vénen sense saber quan arribarà el tsunami. La Núria en va tenir prou amb sis mesos recollint-la a l'escola un cop a la setmana i fent-li de cangur durant dues hores per veure que l'Ona és més aviat un oceà. Quina rebel·lia, el seu onatge quan hi ha mala mar! I que dolç, agradable i gratificant és quan enxampes un bon dia, una bona estona, un bon instant... L'Ona: tres anys i tota ella és pura efervescència, efervescència infantil, com la que hi ha en la seva mirada curiosa. Ulls nets, clars i transparents que semblen no tenir filtres per dir, sense embuts, allò que veuen, allò que els passa pel cap. Encara que, de vegades, ens pugui semblar impertinent.

Talment com el Juanito que mira i remira, amb certa desconfiança, tot el que passa prop seu, observa amb atenció i explora tot el que es mou, tant de pressa dins del seu cap, col·lapsat per milers d'estímuls provinents del seu voltant. Busca les mirades dels altres nens i nenes de la classe, tan ingènues com la seva, i també la de la mestra que canta una cançó. L'estona a l'escola li porta tantes coses que ell no havia previst! Com explicar tot allò que sent, tot allò que vol, tot allò que veu, si encara no té les paraules suficients per dir-ho? Tot és tan nou, desconegut, sorprenent i estrany... i el cervell, com la mirada, tan net, immadur i modelable amb només tres anys!

"Ui, jo, quan tenia tres anys... era malxinat de mena! Però és perquè sóc de finals de desembre i era el més petit de la classe. A més, era prim, baixet, escanyolit: un tap de bassa. Un tap de bassa que s'havia de fer respectar i per això era una mica entremaliat...!", recorda el Pau, vint-i-tres anys després. "Els meus pares sempre m'ho diuen: no era crueltat el que em movia a picar els altres nens, a voler fer empipar a tothom, a remenar-ho tot... Era més aviat que era un malxinat. No em sabia estar quiet i m'agradava ser el centre d'atenció, que estiguessin per mi. Els mestres de l'escola

n'estaven farts i a colònies, amb la Queralt Cortina, la monitora més veterana de Berga, n'havia fet tantes ja des de ben petit...!".

El Pau ho explica amb emoció, tendresa i orgull, com si aquells records el tornessin enrere, l'encongissin i el transportessin a la infantesa, aquella etapa crucial de descobriment, d'irresponsabilitat, de canvis, de senzillesa, d'innocència... aquell moment del temps que marca unes pautes per ser allò que acabem sent d'adults i que tan anhelem quan, de sobte, som grans: "Ara, quan ho penso, no acabo de saber posar-me al lloc del meu jo petit. Quan creixes costa molt veure les coses amb els ulls amb què ho miraves quan eres un nen".

1. “Et voldria dir una cosa...”

Faltaven cinc minuts per dos quarts de cinc de la tarda, moment en que les nenes sortien de l'escola. La Núria les esperava repenjada a la tanca del pati, com feia cada setmana des de feia sis mesos. En aquest temps fent-los de cangur, ja tenia la sensació que coneixia les nenes de tota la vida. Li semblava, fins i tot, que s'havien fet una mica grans, sobretot l'Ona. Cada dia parlava més i inclús tenia la sensació que la veu era diferent, igual de primeta, però més severa, més de nena gran.

El porter va obrir la porta del pati i els pares i mares van començar a entrar, uns fent-la petar entre ells, altres amb presses, buscant els seus fills amb la mirada. La Núria es preguntava com seria el dia: “estaran esverades, contentes, enrabiades? Em muntaran el xou?”. Era com una loteria.

Hi havia dies en els que les possibilitats de moguda eren més altes: “Avui no ha fet migdiada! No sé com estarà quan la vagis a buscar a l'escola...” o bé: “Hem passat una setmana una mica constipats i encara està una mica moixa... a veure com es porta!”, eren alguns dels Whatsapps d'advertència que li enviava la mare de l'Ona abans d'anar-les a buscar, a ella i a la seva germana, a l'escola. Indicadors que elevaven les possibilitats que hi hagués sarau. I sí, aquell dia, tocava:

Va ser només veure-la, esperant-la fora d'aquella classe d'olor concentrada de nen de tres anys, amb l'entrada plena de motxilletes de colors i cadires de fusta escampades per tot arreu.

“NOOOOOOOO!”, va retronar dins del cap i les orelles de totes els que estaven en aquell espai ple de colors i dibuixos. La mestra de la classe dels dofins, la temàtica que treballaven aquest any els nens i nenes de P3, va dirigir-se a la Núria: “avui ha estat tot el dia molt nerviosa... deu ser el temps”.

No van fer falta ni deu segons: l'Ona va aixecar-se de la cadira on seia amb cara de pomes agres, al centre de la classe i va córrer cap a un racó, sota la finestra, al costat de la cuineta de joguina i els cotxets roses plens de nines mal pentinades. Es va arrupir, a la defensiva, com si s'hagués de protegir d'un huracà, i de la seva boca només en sortia una paraula: “NO! NO! NO! NO! NO!”. No volia marxar de l'escola, no volia ni veure la Núria, això havia quedat clar, i moure-la d'allà semblava totalment impossible.

“Avui hi ha mala mar, ones de més d’un metre d’alt...”, com les que té als seus cabells rinxolats, aquelles ondulacions imperfectes, suaus, d’un castany clar, que es cargolen i es descargolen just abans d’arribar sobre les espatlletes menudes. De vegades, mig agafats en cues o amb clips de colors que solen acabar perduts o la motxilla, o tirats per qualsevol racó del carrer o de casa o de l’escola. Aquells cabells rebels que no acaben de trobar el seu lloc just, i no s’acaben d’estar mai quiets, que li tapen la vista si no els porta recollits i amaguen aquelles pestanyes llargues, protectores d’uns ulls d’un marró ben intens, resplendents en la seva mirada infantil i senzilla, però alhora desafiant.

I en contrast, la seva germana, de cinc anys, una mica més gran però, aparentment, més innocent que l’Ona. Rosseta, de cabells estirats i fins, i ulls petits i innocents que ara miraven la Núria, preguntant-se quina seria la seva reacció davant la fúria de l’Ona.

“Sempre, sempre, sempre hi ha una emoció que està moviment cada conducta desenvolupada per un nen o nena. Si ens fan una rebequeria i no hi veiem cap motiu aparent de pes, podem pensar que ho estan fent per fastiguejar-nos, però segurament hi ha alguna cosa que la nena ens vol comunicar i pensa que aquesta és la millor manera. Li hauríem de demanar, estirar el fil: ‘Ja veig que estàs molt trista, molt enfadada... què et passa? Què és el que et fa estar d’aquesta manera?’”, explica Guiomar Manrique, mestra d’escola primària i especialista en educació emocional.

Però en el cas de l’Ona, només plorava i cridava “NO!”. No escoltava ningú.

L’educadora recalca que “potser la nena no ho sap dir però l’hem d’ajudar a posar nom a l’emoció que la mou a fer el que està fent, i ser molt empàtics amb ella: ‘tens set i vols aigua, tens calor i estàs enfadat, tens son i estàs cansat’. A vegades, els nens tampoc saben ben bé què tenen. És el que els passa quan són encara més petits, quan són bebès, i es posen a plorar perquè tenen gana, però ni ho saben”.

Mentre l’Ona es resistia a moure’s, la Núria pensava el per què de tot plegat: “els motius d’una rebequeria al sortir de l’escola poden ser molts i tan diversos! Potser s’ho estava passant molt bé fent el que estava fent; potser no tenia ganes d’anar a jugar al parc i sap que sempre hi anem quan surt del col·legi; potser no vol berenar i sap que ara és el que toca; potser esperava que l’anés a buscar la mare i resulta que no ha estat així, i s’ha frustrat”.

Era una opció que semblava bastant lògica. Segons el DIEC, la frustració es defineix com “l'estat de qui resta privat d'una satisfacció que creu que li correspon”. Quina millor satisfacció que els braços de la mare quan s'està cansat i no els d'una cangur que fa relativament poc que coneix... o els dels avis, que són els que la van a buscar normalment.

“Jo també ho he de fer, a vegades d'agafar-la a coll. Hi ha dies que va així, no entenem ben bé per què, fa una marraneria i diu que no vol marxar i per no barallar-m'hi més del compte a l'escola davant de tothom, amb les escales plenes de pares i mares que vénen a buscar els seus fills, tots els mestres voltant per allà... per no muntar més el pollastre, l'acabo agafant en braços. Està acostumada que sempre hi vagin els avis a buscar-la i quan alguna cosa trenca els seus plans, ja et pots preparar”, explica la mare de l'Ona a la Núria quan, més tard, aquesta li comenta el què ha passat a l'escola. No hi ha dubte que es una manera d'evitar el conflicte i apaivagar l'explosió de crits de l'Ona, però això no soluciona la seva frustració.

“No estem educant per la frustració. Una frustració pot ser la decepció per alguna cosa. Està decebuda perquè no ha tingut el que volia i s'ha frustrat. Això s'ha d'educar. Pot ser que el nen o nena que fa marraneries, ho faci perquè sap que d'aquesta manera aconseguirà el que vol, satisfarà el seu desig. Si a casa sempre s'acaba sortint amb la seva quan veu que és persistent en el que demana i els pares acaben cedint, ja sabrà com fer-s'ho per tenir allò que vol: insistir, treure els adults dels nervis fins que li acabin dient que sí”, explica Queralt Cortina. Ella fa més de trenta-cinc anys que fa de monitora i actualment, dirigeix el Grup Colònies a Borredà. És ben coneguda per gran part dels nens i nenes de Berga... i també dels adults que la van tenir de monitora quan eren petits: “I aquesta tècnica d'insistir i sinó muntar el numerat, ho aplicaran amb qui sigui, no només amb els seus pares!”.

I és així des de ben petits. Manrique explica que “si el fill plora mentre és al bressol a l'hora de dormir, jo ,com a mare, em puc apropar i moure'l una mica, fer-li notar que sóc allà, que no està sol. Però no l'agafaré en braços -a no ser que li passi alguna cosa excepcional, que estigui malalt, etc.- perquè si ho faig, m'està dient que se surt sempre amb la seva i no li estic posant cap límit. Quan sigui més gran, sabrà que muntant el numeret, aconseguirà el que vol i potser li diran que no tres vegades però, a la quarta, no podran més i li diran que sí.

Els nens no paren de generar connexions neuronals amb tot allò que passa al seu entorn i que s'interrelaciona amb ells, i es generen a través de repeticions. Si els pares li diuen que no a alguna cosa i ho compleixen, es crearà una cua de connexió neuronal i si ho tornen a repetir un cop i un altre, aquest cua va adquirint una llargada determinada fins que es crearà una connexió neuronal completa. Després sí que serà difícil de desfer, però fins que no es creï, el nen/a tindrà una altra idea ficada al cap: que si insisteix, se sortirà amb la seva", explica la mestra.

Un cop a fora, després de baixar les escales com podia, amb l'esquena torturada i els ànims també, la Núria i les dues nenes van arribar al parc. Es van asseure al banc:

- Per què plores? Què tens?"
- "NO! NO! NO! NO!" -era tot el que pronunciava l'Ona, entre llàgrimes que li regalimaven galtes avall. Res més.

La Núria va treure el berenar de l'Ona de la seva motxilleta verda amb forma de granota, sense gaires esperances que parés de plorar: eren galetes de xocolata i l'efecte va ser instantani. Va tancar els ulls per sospirar i agafar aire, els va tornar a obrir i, de sobre, l'Ona estava somrient d'una de les gracies que li havia fet la seva germana. La Núria no s'ho podia creure: del plor amb més sentiment a la riallada més harmoniosa en un tres i no res. L'Ona va agafar una de les galetes de xocolata i va córrer a enfilarse al castell del parc, radiant de felicitat. Allò que l'havia turmentat tant durant una estona, semblava haver fugit del seu cap com per art de màgia.

Tots aquells plors, tots aquells crits, i la tossuderia de l'Ona, aparentment injustificada, havien estat la seva manera de dir que una cosa no li havia semblat bé, havia estat el seu mètode de comunicació.

"Durant el primer any, l'infant és capaç de captar l'ambient que l'envolta, de diferenciar estímuls lingüístics i de desenvolupar una comunicació eminentment emocional –no verbal–, amb somriures, demostracions d'afecte, mirades de sorpresa, cara d'enuig, plor, sons poc articulats de contingut emotiu... Aquesta comunicació és, en part, instintiva i en part apresada, per imitació dels adults. El segon any ja manifesta comportaments socials més complexos i desenvolupa el llenguatge verbal, que utilitza amb un significat literal. Finalment, durant el tercer any es consolidaran les estructures gramaticals i sintàctiques del llenguatge, la qual cosa li permetrà aprendre com dotar-lo de significats figurats i com utilitzar-lo per "manipular" els altres –el llenguatge com a

eina d'interacció social", explica David Bueno, professor i investigador de genètica de la UB i divulgador científic, en un article al Diari ARA.

Entre els 0 i els 3 anys, doncs, s'estableixen un gran nombre de connexions entre neurones properes al cervell, especialment a l'escorça cerebral, que és l'encarregada de generar pensaments més reflexius, creatius i crítics. L'escorça també és important en la memòria, la percepció de la consciència, el pensament i la parla però la formació d'aquestes connexions no implica, necessàriament, una maduració d'aquestes capacitats cognitives. Això vindrà més endavant.

El llenguatge és un instrument inventiu amb el qual expressem els nostres pensaments, interpretacions, el que veiem, escoltem o percebem amb els altres sentits. A la classe dels cargols, a P3 B de l'escola Sant Joan, un reguitzell de dits s'aixequen a cada pregunta de la mestra i reclamen atenció per explicar davant la resta de companys allò que els passa pel cap i que ells creuen tan important. Tots tenen els ulls ben oberts i les celles aixecades amb l'atenció ben parada per entendre allò que la mestra explica en la rotllana. Avui treballen el menjar fruita i fer esport per tenir una bona salut. Canten i ballen al ritme de la música: "Una poma o un bon entrepà, m'agrada moure'm i cantar".

Hi ha qui segueix els passos i no treu els ulls inquiets de la mestra, d'altres que es miren i s'imiten entre ells i també hi ha qui sembla distret, poc interessat en el que fa la mestra i la resta de nenes i nenes de la classe. El Juanito fa anar la mirada d'una banda a l'altra, amb cert desconcert. No para gaire atenció a la coreografia que fan la resta de companys, prefereix fer una bona tibada de cua a la nena del costat o empenyar al nen de la seva dreta enlloc d'alçar les mans com fan els altres. Busca uns altres estímuls. "Sempre faig bon esmorzar, corro salto i menjo sa!".

El Juanito necessita relacionar-se, interactuar, com tots els nens i nenes, com totes les persones, però la seva manera de fer-ho és una mica diferent. Té quatre anys però aquest any, ha tornat a fer P3. "Li costa molt comunicar-se amb els altres. La seva manera de relacionar-s'hi és ficant-los el dit a l'ull, tibant-los els cabells, prenent-los les coses... encara no ha trobat una altra manera de fer-ho. Ara comença a parlar una mica més, però fins l'any passat gairebé no es comunicava verbalment", explica Neus Mas, la seva mestra de P3.

El Juanito parla castellà. Tot i que les classes són en català i entén perfectament tot el que se li diu, i si sembla que no ho entén se li tradueix, la seva manera de comunicar-se no té gaire a veure amb el llenguatge verbal, sinó més aviat amb el no verbal: els gestos, els moviments. Li costa estar-se quiet i sempre sembla que tingui una entremaliadura apunt.

El llenguatge és totalment necessari pel desenvolupament de l'ésser humà i la seva socialització. Quan tens llenguatge i vols expressar el que vols o desitges, ho dius i t'entenen. Si no pots comunicar amb el món i no pots dir el que vols, el que sents, si no pots expressar-te, què fas?

Anna Córdoba és pedagoga i mestra d'educació especial. Ella està fent un seguiment de l'evolució del Juanito i l'ha observat en algunes ocasions: “el fet que el Juanito no tingui la capacitat verbal tan desenvolupada com altres nens i nenes de la seva classe pot ser degut a moltes coses: si passa el temps i no se supera, pot ser que estigui relacionat amb alguna discapacitat intel·lectual o trets d'un trastorn autista. Tot i això, el més probable és que sigui, simplement, una immaduresa. Cada nen té els seus propis ritmes d'aprenentatge i desenvolupament i això, de vegades, ens costa acceptar-ho i entendre-ho, tant a pares com a mestres”.

Al cap i a la fi, com podem entendre els infants des de la mirada adulta? Hi ha qui diu que la visió dels adults no hauria de qüestionar moltes de les coses que fan els nens. Potser considerem dolent coses els infants no senten així i, en el fons, els hi esbiaixem la mirada, el seu punt de vista, esbiaixem la seva capacitat d'experimentació de les coses.

Queralt Cortina recorda una de les escenes, una entremaliadura, que exemplifica aquesta diferència entre la mirada adulta i la dels nens. “Érem a sala de monitors, després de dinar. Estàvem fent el cafè tranquil·lament: aquest era el moment lliure dels nens i nenes de la colònia. Tenien mitja hora per jugar al jardí i al pati de la casa sense cap activitat planificada pels monitors i així nosaltres teníem un moment de pausa que aprofitàvem per acabar de preparar les activitats que faríem a la tarda. Van picar a la porta de la sala:

-El Pau un altre cop! Ja n'estem farts, sempre igual! Ens ha tirat els plats de la cuineta dins del jardí de la casa del costat! –va queixar-se un nen rosset amb ulleres que sempre feia cara de circumstàncies.

- Ara ja no podrem jugar més! –va donar-li suport la nena que l'acompanyava.

- I no li havíem dit res, ho ha fet perquè sí i s'ha rigut de nosaltres! –va sentenciar un tercer nen amb ulls de pena.

Era el pa de cada dia. En algun moment o altre, hi havia alguna queixa que culpava el Pau d'haver fet alguna entremaliadura: destrossar el joc d'algú, donar un cop o tibar els cabells d'algú altre sense motiu, no deixar-lo jugar amb ell o treure dels nervis algun monitor amb els seus rampells de desobediència. El Pau era “el dolent” de la colònia, el que sempre buscava burina o molestava qui fos i com fos, el que no se sabia estar quiet i pegava els altres sense motiu aparent.

Aquesta vegada eren tres nens els que se'n queixaven, somicant, i demanaven que l'anéssim a renyar. N'estaven tips. Em vaig aixecar de la taula i em vaig dirigir cap al jardí de la casa de colònies, on havia tingut lloc el conflicte. Me'l vaig trobar assegut al costat de la tanca que delimitava amb el jardí de la casa del costat.

- Què ha passat ara, Pau? –vaig demanar-li suaument.

- Res.

- I on són els plats de la cuineta?

- Ah, els he tirat aquí al costat – va dir, com qui no vol la cosa.

- Escolta, però que no veus que els altres hi estaven jugant? Per què ho has fet això?

- Jo també estic jugant.

- Ah sí? I a què jugues? A fer la guitza als altres?

- No, jo jugo a “tir (-ar) el plat”

-...

Em va deixar tan desconcertada que no vaig poder dissimular el riure que m'havia fet aquell comentari innocent. “Només té sis anys”, vaig pensar. El Pau sempre anava a acompanyar al seu avi, un caçador de tota la vida, a fer ‘tir al plat’ i ell s'ho havia agafat al peu de la lletra, com li havia vingut bé. Vaig dir-li que hauria de demanar perdó als altres nens i que m'acompanyaria a buscar els plats de la cuineta a la casa del costat i així ho vam fer: tots dos vam anar a demanar al veí si, siusplau, podia fer el favor de tornar-nos els plats de joguina que hi havia al seu jardí”, explica Queralt Cortina somrient tendrament mentre recorda l'escena ocorreguda uns anys enrere.

2. “És que jo sóc dolent!”

“N’he vist de mil colors i amb tots aquests anys de tractar amb nens i nenes puc dir que sí, jo crec que hi ha infants que tenen un punt de crueltat, però és una crueltat diferent a la que pot tenir un adult. De fet, no sé ni si crueltat seria la paraula correcta però sempre creiem que hi ha una raó o motiu darrere del que fan i en realitat no penso que sigui així: jo crec que, molts cops, simplement tenen l’impuls de fer allò que saben que no s’ha de fer”, diu Cortina a la sala de monitors del local on fa de directora i monitora d’esplai cada dissabte.

“Jo no crec que fos dolent en el sentit estricte de la paraula, però era molt i molt curiós i m’agradava ser el líder, el que tenia el poder, gaudia de veure que els del meu voltant em feien cas. També m’agradava provar els límits de les coses i veure fins on podia arribar, però jo crec que, molts cops, no era conscient del que podia arribar a passar si superava aquests límits. No era capaç de veure més enllà d’allò que jo volia fer en aquell moment, encara que sabés perfectament que no ho podia fer”, explica el Pau quan recorda l’escena dels plats, entre calada i calada d’un cigarret que es va apagant constantment.

El Pau era un nen molt mogut, que sovint treia de polleguera els adults del seu voltant però que, al mateix temps, era trempat, parlava amb tothom i acabava creant simpatia als del seu entorn. “Sé que acabava caient bé a la gent, però a molts llocs ja em tenien ben creuat, em tenien com el ‘dolent’, i sóc conscient que m’ho havia guanyat a pols”, explica ell mateix.

Eduard Martí, psicòleg evolutiu i especialista en el desenvolupament dels humans durant la infància, aclareix que “l’estat de consciència que pot tenir un observador adult és diferent que el que té el que produeix una determinada conducta, el propi nen o nena. Ell, segurament, ho percep com un aprenentatge o un repte i no pas com una cosa dolenta, encara no sap què és la moral i no ha après què vol dir posar-se al lloc de l’altre, això és una cosa que es desenvolupa més tard”.

La moral és un dels grans temes tractats i debatuts al llarg de la humanitat. El pedagog A.S. Neill deia, a mitjans del segle passat, que “la major part dels pares creuen que faran fracassar els seus fills si no els ensenyen valors morals, allò que és bo i allò que és dolent. Consideren que el seu deure és inculcar-los els valors morals, i això és fruit del fet que la majoria de gent de la nostra cultura accepta el dictat que l’home és pecador

per naixement i dolent per naturalesa. Creuen que si no se li ensenya la bondat serà rapaç, cruel i, fins i tot, homicida”.

Neill, però, tenia una idea totalment contrària a aquesta: la seva convicció era que l'infant no és mai dolent i que només és 'dolent', en certa mesura, quan “ha rebut una primera educació desorientada i un primer ensenyament equivocat”. Això ho argumenta dient que “gairebé tothom creu que l'home és una criatura amb voluntat, que pot fer el què vol, però la psiquiatria ha demostrat que moltes de les accions d'un individu són guiades per l'inconscient”. Així doncs, sorgeix la pregunta que ha dominat un dels grans debats universals: els éssers humans som bons o dolents per naturalesa?

Jean-Jacques Rousseau deia, a mitjan segle XVIII, que la naturalesa humana és bondadosa per essència, una idea que va exemplificar al mite del 'bon salvatge'. Però s'ha demostrat que, per naturalesa, les persones també som agressives i la selecció natural ha afavorit aquest caràcter i ens ha ajudat a sobreviure com a individus i com a espècie.

L'agressivitat, es defineix en psicologia, com “una tendència instintiva i innata de l'individu que el porta a atacar persones o coses en el pla motor, verbal o imaginari”. És una conducta normal, una estratègia de supervivència que tots els animals practiquem en la nostra competició vital i que també utilitzem com a interacció social. Tot i això, per facilitar la convivència, en totes les societats modernes tenim normes i òrgans encarregats de fer complir i establir una determinada conducta individual i col·lectiva.

Tal com expliquen diversos estudiosos -entre els quals hi ha genetistes, psicòlegs, neuròlegs i metges- a l'estudi *Som una espècie violenta?*, “hi ha molts mecanismes que poden portar els éssers humans, com a individus, a executar una resposta agressiva o violenta: les situacions personals (frustració, ira, competència, territorialitat, etc), l'aprenentatge, els gens, les hormones, l'alcohol i altres drogues, les xarxes neuronals, els models culturals o la impulsivitat i altres paràmetres temperamentals”.

John Locke, l'any 1690, proposava que en néixer, els humans som com una mena de 'tabula rasa', una pissarra en blanc que es va modelant per l'ambient i l'entorn de cada individu i és això el que acaba determinant la manera de ser de cadascú. Thomas Hobbes, per la seva banda, deia en la seva obra *Leviathan* que hi ha un determinisme biològic contra el qual no es pot lluitar.

Les persones tenim uns 24.000 gens, la majoria dels quals duplicats: un prové de la mare i l'altre del pare. La major part dels gens duen informació necessària per elaborar una proteïna, com ara l'enzim codificat pel gen MAO-A, que conté la informació per elaborar un enzim implicat en l'agressivitat. Allò que diuen els gens és el que es manifesta, sense cap concessió.

Els autors de l'estudi *Som una espècie violenta?* expliquen que hi ha un comportament biològic que pot afavorir determinats comportaments més agressius: "són petites tendències pel que fa, per exemple, al temperament emocional o a la impulsivitat, que són afectades per molts gens i molts circuits neuronals i permeten explicar uns comportaments o uns altres".

L'any 2002 es va voler resoldre la qüestió de quina és l'heretabilitat de l'agressivitat i es va fer un experiment que va portar a la conclusió que el 44% de les diferències interpersonals pel que fa a l'agressivitat són degudes a factors genètics, un 6% a factors ambientals compartits entre els participants de l'estudi i un 50% a factors ambientals puntuals amb els quals s'ha trobat cada persona concreta en el decurs de la vida.

En definitiva, el component genètic i l'ambiental es modulen l'un a l'altre en l'expressió final del comportament de cada persona: "en tots els aspectes de la conducta humana, des de les respostes més automàtiques fins als actes de cognició més sofisticats, biologia i cultura s'entrellacen i es condicionen mútuament, d'una manera versàtil i complexa", diu l'estudi. A més, cal tenir en compte que l'agressivitat també és un tipus d'interacció social.

"El comportament i la manera d'interaccionar del Juanito no són exemplars, però només té 4 anys i no hi ha dret que ja se'l titlli de dolent com ja fan, en moltes casos sense pensar-hi, molts nens i nenes de la seva classe i fins i tot mestres", explica Neus Mas, la seva mestra. "A vegades, ja donen per fet que farà les coses malament o que no es portarà bé. Tot i això, els seus companys no el deixen de banda tampoc i sí que és veritat que, normalment, el tenen en compte. És una cosa que hem d'anar treballant entre tots, mica en mica".

A P3 B, tots els nens i nenes tenen ganes de respondre. La mestra comença una frase i tots la volen acabar:

- Menjar fruita és bo per...
- Per créixer!
- Per la salut!
- Pels cabells!
- Per córrer més!
- Per ser més guapos!

Tots diuen la seva. El Juanito no. Sembla que, de tant en tant, alça el cap i escolta però no respon cap de les preguntes de la mestra. Es mira els peus, s'asseu, s'aixeca, toca la cua de la Layla, la nena del seu costat. Deixa passar els minuts sense interessar-se massa pel tema que parlen a la classe.

- Juanito, tu tens alguna joguina a la banyera també?

Sembla que escolta com la mestra li fa la pregunta però se la mira de reüll, amb desconfiança, i no contesta. Enlloc d'això, es dona cops a la sabata amb la mà, de manera repetitiva.

La pedagoga Anna Córdoba explica que “hi ha moments en que pot ser que el Juanito necessiti desconnectar, tot i que pugui ser un nen molt intel·ligent, necessita fer moviments repetitius per tranquil·litzar-se. Ja deu ser una mica conscient, potser de manera inconscient, que encara no ha desenvolupat les habilitats socials per relacionar-se correctament amb la resta i fer això és una manera d'autoregular-se, de relaxar-se de tot allò del seu entorn que li provoca nervis i ansietat perquè no sap ben bé com gestionar”.

Avui el Juanito és l'encarregat de sortir a enganxar el dia de la setmana. Som divendres. S'aixequen el Juanito i un nen rosset que seu a prop seu. Un agafa el cartellet que posa “divendres” i l'altre el número del dia que som: “dia 9”. El Juanito els vol tots per ell i li etziba el número a l'altre nen.

- Juanito, un cada un, ja ho saps. Per què li prens el número al Pere? -diu la mestra tranquil·lament.

Ell no respon i segueix tibant-li la cartolina plastificada amb el *velcro* al darrere.

- “Va, Juanito...” –insisteix la Neus mentre li agafa la cartolina suaument d’entre els seus dits menuts.

Al final deixa que la mestra li prengui el ‘divendres’ i enganxa el 9 a la casella que li correspon. Es gira i córrer al seu lloc, cridant de mala manera i fent ganyotes, frustrat de no haver pogut fer tot allò que volia. Tira una cossa, no gaire forta, a la nena del seu costat, que no es queixa, simplement s’aparta amb mala cara. El Juanito s’asseu i posa el cap sobre els braços plegats, damunt la taula, mentre fa un crit ofegat. Al cap d’un moment la mestra passa pel seu darrere i el toca suaument a l’esquena. El Juanito es calma i la Neus, sense dir-li res més, segueix explicant què faran durant el matí.

Neill remarcava al seu llibre *Sommerhill* que “cal tenir en compte que l’infant és primordialment egoista. Quan el seu ego està satisfet, ens trobem davant d’allò que anomenem bondat però és quan l’ego està insatisfet és quan sorgeixen els problemes”.

Ara toca fer una fitxa: s’han de repassar unes lletres i enganxar la foto d’un ocell que ells mateixos han retallat.

- Mireu de no fer gaires guixots i repassar amb el retolador per damunt de les línies tan bé com pugueu -diu la mestra.

El Juanito seu a la punta de la taula llarga plena de nens i nenes a banda i banda, una mesura que, tal com explica Neus Mas, serveix perquè no molesti ni pegui tant els del seu voltant: “Em sap greu haver-lo de tenir un pèl separat de la resta, com a cap de taula, però és l’única manera de fer que estigui més tranquil i no molesti tant la resta de nens. És una mesura per evitar problemes”.

El Juanito agafa un retolador vermell per repassar les línies i comença a fer la primera:

- Faràs guixots, oi, Juanito? –li pregunta la Laia, la nena que seu més a prop seu.

Ella ja dona per fet que el seu company voldrà anar en contra del consell de la mestra, desobeir, però aquesta vegada, el Juanito decideix, més aviat, desobeir la idea que la Laia tenia del que faria, i repassa les lletres amb cura, fixant-s’hi molt. És pur esperit de contradicció.

“L’esperit de contradicció és propi en molts nenes i nenes, moltíssims! I també en els adolescents, en ells encara és més exagerat. La raó? Volen afirmar el seu protagonisme, el seu lloc al món i pensen que el seu comportament serà més notori, més visual si és per fer una acció que els altres no volen. Volen ser el centre, encara que sigui quan els renyen. Això ho comporta el propi procés de desenvolupament”, explica Teresa Anguera, psicòloga i professora del Departament de Metodologia de les Ciències del Comportament de la Facultat de Psicologia de la UB.

El Pau, vint-i-tres anys després de ser aquell nen rebel que era, creu que ser el protagonista era una de les raons principals del seu ‘mal’ comportament quan era més petit: “Volia reivindicar-me a mi mateix, cridar l’atenció i sempre provar els límits de tot”.

I era aquest esperit de contradicció, de rebel·lia el que el portava, igual que el Juanito, a ser el ‘dolent’: a les colònies d’estiu, a l’escola i, fins i tot, a casa. “Els meus pares sempre diuen que jo no era cruel però era malxinat, m’agradava arribar fins l’extrem i moltes vegades la situació se m’escapava de les mans”.

“Encara que es comportés malament, jo mai vaig pensar que fos dolent! Crec que els infants sempre són bons però, és clar, tot depèn d’on t’hagi tocat viure, l’entorn, la família, el lloc... Segur que inclús aquells més ‘dolents’ tenen la seva part de bons, cal buscar-los-hi, potser ningú li ha descobert o ningú els hi ha valorat. El Pau no és d’aquests casos perquè a casa seva sempre li han valorat les coses bones, així com també l’han renyat per les dolents. Però el que sí que li passava és que ja se li havia assignat el paper de ‘nen dolent’ i, a vegades, s’hi recreava: recordo que un cop em va dir:

- Queralt, és que jo no em porto bé, jo sóc dolent i estareu més tranquils si no hi sóc.

Ho va dir perquè no volia fer una activitat que teníem planejada amb la resta de monitors i és que li deien tant que era dolent, que ell ja ho tenia ben ficat al cap i ho feia servir com a excusa. Devia pensar: “si estaré expulsat igualment perquè tothom creu que sóc el dolent, em porto malament i ja està”. Jo sabia que era una mica trapella, li agradava temptar els límits, ficar-se amb els altres, però no tenia pas mal cor i se li havia de fer notar”, explica Queralt Cortina.

La pedagoga infantil Inès Compte escriu en un article al diari ARA que “aquells alumnes als qui repeteixen cada dos per tres que es porten malament, que són dolents, difícilment es portaran bé, ja que no compliran les expectatives dels que l’envolten. Finalment, aquest alumne acabarà assolint que és dolent i actuarà d’aquesta manera. D’això en diem l’efecte Pigmalíó negatiu”.

L’efecte Pigmalíó descriu com la creença que té una persona pot influir en el rendiment d’una altra persona. És a dir, si una situació és percebuda per a un grup com a real, aquesta situació acabarà tenint efectes reals. És el significat que es dóna a un fet, i no pas el fet real, el que té conseqüències sobre el pensament i l’acció dels individus.

Les etiquetes condicionen el comportament dels alumnes i les expectatives -bones o dolentes, reals o preconcebudes- que en tenen els mestres, els pares i les persones de l’entorn dels infants i això fa que aquestes etiquetes s’acabin complint, tot plegat influït per l’efecte Pigmalíó.

Aquest efecte també és molt notori en el Juanito: “Algun cop ho diu: ‘yo soy malo’ i ja sembla que havent dit això, sigui l’excusa perfecte per dir, ‘com que sóc dolent, tinc dret a fer el que vulgui perquè ja va amb el pac’. A casa seva se l’estimen molt però és veritat que la seva mare, quan parlem d’ell a les reunions que fem, m’ho diu sovint: ‘Hay veces que es malo y yo no sé que hacer y mi marido también se pone nervioso... es un poco difícil saber como tenemos que actuar con él’. Als seus pares, que ja són grans, tenir un fill tan petit i mogut els supera”, explica Neus Mas, la mestra del Juanito.

Ser el dolent de la pel·lícula és una manera de reivindicar les situacions sense haver de donar explicacions pels actes que fas, sense haver d’excusar-te ni disculpar-te. “A mi ja m’agradava tenir aquest paper de dolent”, diu el Pau convençut i somrient, amb el cigarret entre els dits. “Reconec que m’hi recreava. De manera conscient o inconscient ja m’hi havia acostumat, i l’aprofitava. Recordo una vegada que vaig ser ‘cruel’ amb un nen de la meua classe, el Marc. Devíem tenir cinc o sis anys però em va quedar gravat.

El Marc era el típic nen que es passa el dia plorant per tot i tots els altres ens n’aprofitàvem una mica, i mira que érem petits! Era l’època de les baldufes i va perdre la seva. Com que jo sempre el molestava es va pensar que era jo qui li havia robat i jo encara vaig voler potenciar que ell s’ho pensés:

- Jo no he fet res! -li vaig dir amb *rintintín*, com volent dir que sí que ho havia fet.

Ell va anar corrents a dir-ho a la mestra. A mi m'encantava que m'acusessin sabent que aquell cop era innocent i encara m'agradava més veure que ell es pensava, amb totes les seves forces, que ho havia fet jo:

- Va, Marc! Digues-li a la *profe*, digues-li, a veure què et diu...

I, efectivament, les mestres em van venir a renyar convençudes que jo era el culpable, el lladre de la baldufa, però com que jo no havia fet res, el Marc va quedar malament i jo vaig quedar com el crac. Em recreava i gaudia del propi paper de dolent que tenia adjudicat", explica el Pau encara amb la mateixa satisfacció que devia sentir en aquell moment, anys enrere.

D'aquest rol també se n'aprofitava l'Ona davant dels pares, mestres, companys, amics i desconeguts, a tots els posava a prova i la Núria ho sabia prou bé. Li encantava veure com reaccionaven els altres davant les seves accions, sobretot aquelles on pretenia reivindicar el seu poder.

Aquell dia, quan la Núria es va girar, la va veure asseguda a dalt de tot del tobogan que baixava del castell de fusta del parc. Quieta, immòbil i amb una fila de nens darrere seu, queixant-se perquè volien passar. Entre ells, també hi havia la seva germana. Però l'Ona resistia a dalt de tot, palplantada, i per la cara que feia no tenia la més mínima intenció de moure's. La Núria va decidir acostar-s'hi:

- Ona, què passa? –li va demanar amb el to més maternal que va saber fer servir en aquella situació d'estrès i amb una filera de nens i nenes fent pressió per fer fora l'Ona del seu tron reial particular.
- NO, NO, NO! –aquesta paraula era la que més vegades li havia sentit dir a l'Ona, era una negació perpètua a tot allò que se li proposava. Reafirmava contínuament la seva personalitat.
- Ona, va, deixa passar els altres nens siusplau, que no veus que també volen baixar?
- NOOOOOOOOOO!

I, òbviament, les queixes de tots els que tenia darrere esperant per baixar, la majoria més grans que ella, anaven en augment:

- Que ens deixi passar!
- Però què s'ha pensat?
- Surt del mig! Surt! –fins i tot la seva germana li demanava.

Però ella seguia allà, agafant-se a la barra horitzontal de sobre seu per evitar que l'empentessin tobogan avall.

La cosa es va començar a esverar i les paraules de la Núria no tenien cap mena d'efecte. El nen que tenia just al darrere va decidir que era el moment d'utilitzar la violència física i va fer intenció de tirar-li una cossa a l'esquena, però la Núria va aturar-lo a temps i es va disposar a fer baixar l'Ona a la força. Amb prou feines arribava a agafar-la i tibar-li les cames i, definitivament, aquesta no era la manera perquè ella era prou tossuda com per no permetre que la traguessin d'allà sense, gairebé, trencar-li els braços que tenia encarcerats, en màxima tensió.

La Núria va tornar a intentar la conversa, el raonament... però raonar és difícil amb només tres anys i no semblava que l'Ona l'escoltés, i encara menys que reflexionés sobre allò que la cangur, cada vegada més desesperada, intentava fer-li entendre.

El psicòleg Eduard Martí explica que “les coses les pots aprendre sense haver de reflexionar-hi, és a dir, el clima de confiança i seguretat que s'estableix amb els teus progenitors, cuidadors, el poder compartir-hi les emocions, saber que hi pots comptar... tot això són coses que no són reflexives però que un nen o nena està aprenent des de ben petit, des del primer any de la seva vida. Els primers lligams amb el cuidador són fonamentals i poder establir un nucli segur i estable serà clau per la seva relació amb altres persones i la confiança envers el món.

Ara ve, la capacitat de raonar ve molt més endavant, com la moral. Els nens no saben què és bo i què és dolent i ho van desenvolupant al llarg de la vida. És difícil saber el que és just o injust, bo o dolent, perquè és un raonament.

En general els infants tenen una moral simplista, què està bé? El que diu la mama i el papa. No avaluen. Per ells, què és més greu: que un nen trenqui un vas de manera intencionada o que un nen que porta deu vasos en una safata rellisqui, li caigui tot a

terra i se li trenquin tots els vasos que portava? Si fas aquesta pregunta a un infant, et respondrà: “és pitjor el que se li han trencat tots!”.

Així, quan nosaltres considerem que un nen/a fa una cosa dolenta, és possible que ell no s'adoni que allò que fa és negatiu per una altra persona, no hi ha una intencionalitat en les seves accions ‘dolentes’ perquè no hi ha un raonament al darrere. És clar que se'ls hi han d'explicar les coses, perquè amb el temps les acabaran entenent, però en aquell moment és possible que ni pensin en allò que els dius i menys encara en les repercussions o efectes que poden tenir les seves accions”, afirma Martí.

Neill remarcava, per la seva banda, que “són ben pocs els pares i els mestres que s'adonen que parlar amb els nens, quan són tan petits, és perdre el temps, ja que ells realment no comprenen allò que els estàs dient ni les conseqüències que poden tenir els seus actes. Un infant no pot ser causa i efecte a la vegada. (...) Dir a un nen que per la seva desobediència no tindrà tal cosa és un error, perquè quan arribarà el càstig se sentirà frustrat i colèric, amb tota la raó. Allò que va passar fa temps és molt lluny i ell no hi veurà cap relació amb el càstig d'ara. Això farà que sorgeixi odi i ràbia en el nen o nena en qüestió”.

I és precisament odi i ràbia, però també desconcert, el que la Núria veia que cada cop creixia més en els nens i nenes que s'esperaven darrere l'Ona, impacients per baixar pel tobogan. Quin objectiu volia aconseguir obstaculitzant el pas d'aquesta manera? Fer enrabiar als altres? Fer enrabiar la Núria? Els estava posant a tots a prova?

- Esta niña es indomable... -murmurava la mare d'un dels nens que s'esperaven somicant.

“Què puc fer, què puc fer?!”, pensava la Núria. L'Ona no es podia sortir amb la seva d'aquesta manera, pel sol fet de posar-se a plorar. Si el que hagués volgut fer hagués tingut un objectiu clar, que s'hagués pogut aconseguir, hagués intentat esperar, ajudar-la a dur-lo a terme... Però no, ella només restava immòbil sense fer res, agafada tan fort com podia a la barra del tobogan i amb una expressió que denotava, clarament, el seu caràcter explosiu: tenia les dents serrades, els cabells esverats i les celles inclinades en un front petitet però ben ple d'arrugues de tensió, en una expressió de fúria, com la d'aquells personatges dels dibuixos animats quan s'enfaden tant.

Els autors de l'estudi *Som una espècie violenta?*, expliquen que “en primer lloc, un estat emocional implica un nivell d'activació fisiològica determinat, d'acord amb l'activitat d'una part del nostre sistema nerviós, el denominat sistema nerviós autònom, i també del sistema endocrí. En segon lloc, genera tot un ventall de respostes motores, tant de la musculatura facial com de la resta de músculs del cos i finalment, hi ha un processament cognitiu que permet que el subjecte faci una valoració de la situació i sigui conscient de l'estat emocional en el qual es troba: un component cognitiu que anomenem sentiment”.

Sí, l'Ona estava experimentant una mar de sentiments, de sensacions i emocions dins seu, això era clarament visible, però fins a quin punt sabia per què feia allò que feia o per què sentia el que sentia?

La Núria va enfilem-se com va poder al castell i es va fer lloc entre la multitud de nens i nenes que l'observaven atentament. La va agafar procurant desenganxar-li els ditets de la barra, un per un per no fer-li mal. L'Ona es movia i cridava i cridava, i no es volia deixar fer. Quan la Núria, finalment, va aconseguir desenganxar-la, la va abraçar mentre l'Ona es retorçava entre els seus braços i propulsava des del fons de les seves entranyes tot de crits estridents: “NO! NO! NO! NO!”

3. “Ho he fet sense voler!”

Van aconseguir baixar del castell sense caure, tota una proesa per part de la Núria que es defensava com podia de la càrrega de plors, crits i cops contra ella. La normalitat es va restablir al tobogan amb expressions de victòria entre els nens que baixaven fent notar a l'Ona, amb somriures i algun comentari, que eren ells els que s'havien sortit amb la seva finalment.

Un cop al banc, la Núria la va asseure a la seva falda com va poder, mentre l'Ona cridava i plorava amb una commoció desmesurada. La Núria estava totalment trastornada: per una banda l'Ona l'irritava, la treia dels nervis, l'enfurismava i el seu comportament l'indignava. Per l'altra, l'empal·lidia, la removia per dins i la feia sentir culpable, mala persona i incapaç d'entendre els desitjos d'una nena de tres anys. Quin tipus de cangur era, si no sabia tractar-la sense que hi haguessin crits dia sí dia també per una cosa o una altra?

L'Ona se la mirava amb odi, amb fúria i seguia plorant i donant-li cops amb peus i mans. Neill diu que “l'amor i l'odi no són contraris. El contrari de l'amor és la indiferència. L'odi és amor a l'inrevés, és el revers de la medalla, per frustració”. Doncs sí, era una altra vegada frustració. Christian Zaczyk explica al seu llibre *La agresividad. Comprenderla y evitarla*, que “la frustració no correspon (només) a una decepció o carència sinó a una acció que impedeix a l'individu arribar a la meta que s'havia fixat”.

El neuròleg Sigmund Freud va associar, el 1940, la idea que la agressivitat pot ser la conseqüència d'una frustració dels desitjos. Segons Zaczyk, “la intensitat de la resposta agressiva és proporcional a la de la frustració. Si la resposta directa contra la causa de la frustració no és possible, per l'amenaça d'un càstig, per exemple, la reacció pot adoptar tres formes: inhibició, que és la desaparició de qualsevol tipus d'agressió; desplaçament, quan l'agressió no pot dirigir-se contra l'agent causant de la frustració i es dirigeix cap a un altre subjecte o bé ho fa indirectament a través de la ironia o el sarcasme; o catarsis, que és la descàrrega emocional que permet disminuir la tendència a agredir el subjecte. Vaja, els crits i els plors de l'Ona servien, d'alguna manera, perquè la Núria no rebés tant.

En el seu cas, era la Núria la causant d'aquella frustració o més aviat tots els nens i nenes que ara baixaven pel tobogan i se la miraven somrients, contents d'haver obtingut la seva victòria? Al cap i a la fi, tot acaba basant-se en una competició.

La sociòloga Marina Elias diu que “ens trobem en ple capitalisme i, sense voler, estem educant els nens a trepitjar-se els uns als altres, potenciant la competitivitat al màxim. Tenim unes exigències molt altes en ells, els demanem constantment que siguin millors que els altres... això és una manera inconscient d'educar en la crueltat”.

Enric Bufill, llicenciat en medicina i especialista en neurologia per la UB, escriu en l'estudi *Som una espècie violenta?* que “la desaparició de l'agressivitat comportaria la desaparició de tots els esports i activitats competitives. En totes les activitats humanes, incloent l'art i la recerca del coneixement, intervé més o menys l'impuls jeràrquic. Lluitem contra la malaltia, contra l'estrès, contra l'adversitat o per aconseguir allò que ens proposem a la vida”.

Fins i tot la pròpia educació, tal com diu l'escriptor J.M Domenach al llibre *La violència y sus causas*, pot ser considerada com una forma de violència perquè per ell, la violència “és una llibertat (real o suposada) que vol forçar-ne una altra. Per tant, l'educació és un acte violent en el sentit de forçar la voluntat d'un nen o nen, que encara no està socialitzat, a aprendre quines són les normes i els valors socialment acceptats”, amb la finalitat d'incorporar-los en aquesta societat i fer que hi puguin sobreviure i adaptar-s'hi.

Amb tot això es podria afirmar que l'agressivitat també té la seva part positiva però en aquell moment, la Núria no l'hi sabia veure: l'Ona va estar-s'hi una bona estona plorant, protestant, donant-li algun cop de tant en tant, però al cap d'uns minuts, després d'un petit conte improvisat que va començar sense cap mena d'interès i que va acabar absorbint-la en la història, la tempesta havia passat i el sol brillava sobre la mar tranquil·la.

Quan es va acabar la història, l'Ona va alçar al cap i es va mirar la Núria, encara amb els ulls vermells de tan plorar i les galtes molles de tanta llàgrima:

- Vaig a jugar al zorrall i em pozaré zorra a la butxaca, ja veuràs, vine que t'ho enenyaré –va dir mentre li parava la mà, cosa que no feia habitualment i menys després de l'huracà d'emocions que l'acabava de turmentar.

La Núria, contenta i desconcertada, va assentir i la va seguir enmig dels nens i nenes que corrien per atrapar-se, entre ells, la seva germana, despreocupada, feliç, riallera i enèrgica.

- Aviat marxarem, eh! Ona, no t'embrutis gaire si pot ser...

Mentre la veia jugar, la Núria l'observava com feia castells de sorra humida amb la pala d'un dels nens amb qui compartia el sorral i no hi havia problemes. "Com pot ser que hi hagi cops que em tregui tan dels nervis, que sembli tan dolenta, tan cruel amb mi i amb els altres nens i nenes i, en canvi, ara sembli la cosa més bondadosa del món?", pensava.

En l'estudi *De la crueldad a lo cruel en los niños: una perspectiva psicoanalítica*, la pedagoga LM Palacio Ortiz recalca la importància de les paraules que utilitzem per designar certs comportaments dels infants i subratlla la diferència entre crueltat, violència i agressivitat: "l'agressivitat és una inclinació constitutiva en la dotació pulsional de l'ésser humà, és una inclinació irreductible de la qual, segons Freud, no és possible desarrelar-se'n. El condicionant agressiu es pot exterioritzar de dues maneres: crueltat o violència, que es poden eradicar si hi ha els inhibidors corresponents". Inhibidors com ara els factors anímics dels quals parlava Freud: moral, vergonya i compassió.

Pel filòsof i escriptor conegut com a Marquès de Sade (1740-1814), "la crueltat és el primer sentiment que la naturalesa imprimeix en nosaltres, els humans. El nen trenca una joguina, mossega el pit de la seva mare, tibia la cua del gos. Tot això, molt abans d'haver arribat a l'edat de raó". Per Sade, la crueltat no és una cosa que s'adquireixi sinó que és una dotació de la naturalesa, una energia no corrompuda per la civilització que ha de romandre en estat 'pur' si es vol obtenir el plaer absolut.

Tot i això, per Palacio, allò cruel va més enllà de la violència, és un excés, un traspàs dels límits. El DIEC defineix l'adjectiu 'cruel' com allò que es complau en fer sofrir.

Segons Palacio no seria apropiat parlar de nens o nenes cruels, sinó més aviat de la crueltat de l'acció o d'allò cruel d'un acte. Perquè una acció es pugui considerar cruel, s'ha de convertir en un acte, és a dir, en una acció que commogui el subjecte després d'haver-la realitzat. El subjecte la fa amb una intenció, essent més o menys conscient de les conseqüències que pot tenir i provocant-li un canvi en la seva posició, psicoanalíticament parlant. Tenint en compte la capacitat de raonament dels infants, doncs, podríem dir que no existeixen nens i nenes cruels, encara que, en alguns casos, utilitzem aquesta paraula per parlar del seu comportament.

Joan-Carles Mèlich, filòsof i professor de filosofia de l'educació a la UAB, considera molt important aquesta distinció entre violència o agressivitat i crueltat: “des del meu punt de vista, és essencial distingir que la violència és l'atemptat, l'atac o l'agressivitat vers una persona amb nom i cognoms perquè m'ha fet alguna cosa, o això és el que em penso, i li responc, sense entrar en si és amb raó o no. Pot ser un rampell.

En canvi, la crueltat és atemptar contra aquesta persona amb una lògica, sense que m'hagi fet res, pel sol fet que jo l'he classificat d'alguna manera concreta. (...) Així és com haurien actuat els nazis, classificant els jueus. Aquest és el cas més dramàtic de com opera la lògica de la crueltat. No és un odi excessiu sinó una lògica tranquil·la”. El filòsof també destaca que “el terrible d'aquesta moral en la qual opera una lògica de la crueltat és que elimina el sentiment de culpa, la vergonya”.

“Recordo que sempre ho deia: feia una malifeta i per treure-me'n la culpa, la meva excusa sempre era: 'Ho he fet sense voler!'. Això ho tinc gravadíssim a la memòria. Jo crec que en aquell moment n'era conscient. Estava a punt de trencar una cosa i no la volia pas trencar però volia veure fins on podia arribar i anava fent fins que, al final, patapam: es trencava. Malifeta feta”, recorda el Pau.

“A casa la *liava* contínuament: la meva germana tenia un tractor que li agradava molt i sempre el tirava des de dalt de tot de les escales per veure què passava fins que un dia, quan me'n vaig adonar, ja va ser massa tard: el tractor havia quedat ben destrossat. Era curiós... no considero que tingués intenció de trencar-lo però la major part dels cops acabava passant i m'enduïa una bronca. Era un nen i no sabia on arribaven els límits de les coses però algun cop que havia passat alguna cosa greu, sé que m'havia sentit malament.

Hi va haver una vegada que la tinc gravada a la ment. Potser va ser el primer cop que vaig saber què era tenir mala consciència: devia tenir cinc o sis anys i estàvem jugant amb la meva germana al jardí. Fèiem salt de llargada en un petit sorral que teníem a casa i ella va saltar. No se'm va acudir res més que tirar una pala de plàstic a terra, just on ella havia de caure del seu salt, i va relliscar... es va trencar el braç. Vaig veure que era culpa meva i sé que vaig plorar molt. Em va saber un greu immens veure que l'havien de portar a l'hospital per pel que jo havia fet... se me n'havia anat de les mans totalment i allà recordo que vaig descobrir el sentiment de culpa”, explica el Pau.

El filòsof Joan-Carles Mèlich recalca que “hi ha una part de crueltat que elimina el sentiment de culpa, la vergonya, és el terrible d’aquesta moral. Jo puc matar un ésser que ha estat classificat com a infrahumà sense sentir-me malament.

La crueltat forma part de la nostra vida perquè la moral i la moral categorial que classifica, les tenim adquirides des de petits, ens ensenyen a operar d’aquesta manera. Aquesta crueltat forma part de la normalitat, absolutament. Ens sembla una cosa quotidiana i ja l’eduquem des de ben aviat”.

Des del punt de vista de Mèlich, “s’educa molt més en la crueltat que no pas en la compassió. Per exemple: pensem en qualsevol nen o nena petitet, 4 o 5 anys. La primera cosa que una família fa és ensenyar-lo a distingir que hi ha morts de primera i de segona categoria. Vull dir: molts nens han tingut algun animal domèstic, un gos, gat, ocellet, tortuga, peix, i en funció de la categoria que la nostra societat atorga a aquell animal, quan aquest es mor, el nen podrà plorar més o menys. Si és un peix els seus pares li diran: ‘està bé que estiguis trist però ja te’n comprarem un altre’. Si és un gos aquell sofriment ja l’entenem més”.

Podem considerar, doncs, que per nosaltres, el sofriment d’un gos és més important que el sofriment d’un peix però per molt que estimem els gossos, la mort de l’avi serà molt més greu que no pas la del gos. “Això és positiu, és una moral, però no treu que estiguem educant la crueltat, la indiferència davant el sofriment de determinats éssers que la nostra moral i la nostra societat considera que no són tan importants com d’altres”, afirma el filòsof.

En el cas del Pau, es tractava de la seva germana i tot i que només va costar una mica de guix al braç durant uns quants dies, el sentiment de culpa que va sentir, va marcar el Pau per sempre: “tinc ben present tot el que va passar en aquell sorral i la tristesa que sentia quan érem al cotxe anant cap a l’hospital amb els meus pares i la meva germana. I mira que era xic!”, explica anys després, mentre s’acaba l’últim glop de cafè amb llet.

En un altre sorral, el de l’escola Sant Joan, hi ha tot de pales, galledes, olles, i cassoles velles escampades pel terra. És l’hora del pati i tots els nens i nenes de P3, P4 i P5 juguen animats, però el Juanito es separa de la resta del grup, agafa una pala i una galleda plena de sorra i juga tot sol. Quan algú se li acostava li tira sorra i no deixa que ningú toqui allò que ell ha agafat. Tots fan la seva, fins que el Juanito s’acosta, sense

dir res, a un petit grupet de tres nens que juguen a cuinetes i els roba la tapa d'una vella cassola plena de sorra humida:

- Juanito!!! Torna'm la tapa que se'm refredaran els macarrons!" -crida un dels nens cada cop més vermell, amb una ganyota de desesperació i la cassola vessant de sorra a la mà.

El Juanito s'escapa a córrer amb la tapa als dits mentre el cuiner dels macarrons somica i el persegueix, però se'n cansa i decideix queixar-se als mestres:

- El Juanito ha fet com sempre i m'ha pres les coses! No puc jugar així!
- Va, Arnau, doncs agafa una altra tapa, no passa res! –diu una de les mestres.
- Però jo volia aquella, aquella és la tapa de la meva cassola... el Juanito sempre s'ha de sortir amb la seva, sempre empipant-me.

El Juanito segueix amb la tapa a la mà i somriu quan veu que el nen es rendeix. Deu segons més tard, quan l'Arnau ja no li reclama res, la tapa que havia originat el conflicte queda abandonada en un racó. Ara que ningú la vol, ja no li fa cap falta aquella tapa d'alumini inútil al Juanito. És la seva manera de relacionar-se, de cridar l'atenció i de dir "Ei, sóc aquí!".

"En tot això hi té molt a veure la reacció de l'adult: si reacciona dient-li: 'ostres, Juanito, aquesta joguina la tenia el teu company i ara pots jugar una mica però li has de tornar a ell perquè tots hi heu de poder jugar', li dones paraules a allò que ell té al cap i segurament actuarà millor que no pas si tens un reforç negatiu i li dius: 'Juanito, és que sempre estàs pegant i prenent les coses! Molt malament! Ets dolent!'. Si es fa així, arriba un punt que es frustren i pensen que no són capaços de fer res bé. És clau posar paraules a allò que passa i que senten, perquè ells encara no ho saben fer", explica Anna Córdoba.

Rosa Sellarès, pedagoga terapèutica i doctora en psicologia per la UB, afirma en un article de la revista de la Fundació Presme, que "les dificultats d'aprenentatge i/o de comportament, haurien de poder ser enteses pels adults en la dimensió emocional, com a símptomes d'inseguretat i de malestar".

Segons Sellarès, els primers mesos de la vida dels infants són clau per començar a construir algunes de les seves característiques que poden determinar, en gran mesura,

la seva personalitat, la seva manera de ser i de fer les coses quan sigui més gran i que aniran configurant, a poc a poc, una certa percepció del món a partir de les relacions que l'infant estableix amb aquells que l'envolten. Aquestes interrelacions aniran generant esquemes en l'infant, que comportaran elements tant cognitius com afectius i guiaran sentiments, emocions i conducta, però també atenció, memòria i cognició.

Per tot això, “és molt important que l'aprenentatge dels infants es desenvolupi dins d'un marc d'emocions positives, ja que l'aprenentatge més efectiu és aquell que es duu a terme a través de les emocions”, afirma Guiomar Manrique i afegeix que “es pot aprendre de moltes maneres, fins i tot amb por o tristesa. Ara ve, si aprens així, en el moment que deixin d'obligar-te a aprendre ja no ho voldràs fer més perquè associaràs l'aprenentatge a aquest malestar, a aquest sentiment desagradable.

Si, en canvi, els nens i nenes aprenen amb sorpresa, confiança, seguretat, curiositat, interès, cada vegada es potenciarà més aquesta motivació per seguir aprenent. Per això han de percebre l'aprenentatge com una cosa que ells mateixos volen fer, com una cosa positiva i agradable, que els fa sentir bé i feliços. El mestre que només ‘matxaca’ sense parar el seu alumne, no aconseguirà que aquest assoleixi un aprenentatge efectiu”.

4. “Per què jo sóc jo?”

Una estona més tard, el Juanito juga amb una pala i una nena li reclama. Quan el Juanito es distreu un moment i deixa anar la pala, la nena li agafa sense pensar-s'ho. La resposta del Juanito a l'estímul és una bufetada a la nena, que es posa a plorar desconsoladament i es va a queixar als mestres.

Anna Córdoba contextualitza el què ha passat: “tots els nens tenen els seus piques però, generalment, quan tenen un problema ho van a dir a la mestra, busquen un mediador extern amb qui confien. El Juanito no. Ell no anirà a la mestra a queixar-se, sinó que tirarà pel dret, perquè per ell tot va molt ràpid, tot passa de pressa. Si s'ha d'anar a queixar a la mestra tot és un problema llarg i lent: ‘he d'anar fins allà, explicar-li el què ha passat i no sé com fer-ho ni tinc el vocabulari per fer-me entendre. He de dir-li el que em passa, el que sento, i potser ni ho sé. Els mestres han de fer de mediadors, han de renyar la nena... el més fàcil és una bufetada i recupero la pala en un tres i no res: solució ràpida i eficaç’, això és el que deu pensar el Juanito.

El que sol passar és que els adults només veiem les accions finals, és a dir, les plantofades. Llavors renyem sempre els mateixos perquè són els que ho expressen d'aquesta manera, però estic segura que si observéssim les interaccions entre els nens i nenes durant tota l'estona, podríem arribar a entendre almenys un 85% de les seves accions més agressives”.

Les mestres d'infantil o d'escola bressol es passen el dia mediant perquè els nens encara són petits i no tenen un vocabulari prou ric per expressar-se. Com ja hem dit, algunes de les característiques bàsiques dels infants són l'egocentrisme, l'anhel d'atenció i també la manca de diferenciació de l'altre, és a dir, que encara no han desenvolupat la seva pròpia identitat. “Si no tenen clara la diferenciació amb la resta de persones que els envolten, és impossible que puguin desenvolupar l'empatia. El que és important a aquestes edats és que ampliïn el vocabulari i la narrativa per poder-se expressar, que entenguin que no són el centre del món i que hi ha uns certs límits que han de respectar”, explica Anna Córdoba.

El Juanito, a vegades, s'obsessiona amb coses. Li agrada tenir-ho tot disposat d'una determinada manera, però amb vint-i-cinc alumnes a la classe, és difícil que no hi hagi canvis constants al seu entorn i tot es mogui sense parar. Aquest pot ser un dels factors

que genera ansietat al Juanito, tots aquests moviments que surten dels seus plans i que és incapaç d'entendre amb tan poc temps.

Les emocions són bàsiques en l'aprenentatge dels infants però també en els seus comportaments i la por és una de les emocions que pot tenir-hi més influència: "si un infant té una situació familiar difícil i té moltes pors, segurament serà molt més agressiu, per això sempre diem que els que tenen una afectivitat i un confort més gran a casa, tenen menys possibilitats de ser-ho. Poden tenir por a no ser estimats, a no ser acceptats, a que algú els hi faci mal, al propi ambient que els envolta, etc. Aquesta por els fa estar alterats, sempre en alerta i, per tant, els farà ser més impulsius. La inseguretat i els nervis desencadenaran accions més violentes. És important que se'ls ensenyi, des de ben aviat, a entendre què senten i com els afecten les diverses emocions", diu Guiomar Manrique.

L'article de Rosa Sellarès, explica que tot el que va vivint el nen o nena al llarg de la seva vida i que el va formant i desenvolupant, acaba influint en les seves respostes i també en la pròpia formació de la identitat. Mica en mica, es va desenvolupant el 'self', que és el nucli de la personalitat, allò que "proporciona un sentiment de continuïtat i cohesió a les diferents experiències de l'individu al llarg de tota la vida", diu Sellarès.

Aquesta concepció d'un mateix es crea a partir del tracte amb els altres i es modifica gràcies a l'aprenentatge i l'afrontament de situacions imprevistes, en les quals els infants han de fer ús de les seves capacitats per aconseguir els seus propòsits. Per això, la capacitat d'afrontar situacions, incerteses, novetats i reflexionar-hi, dependrà de com s'hagi construït, al llarg de la vida del nen o nena, aquest 'self', aquesta autonomia, aquesta autoestima i confiança en un mateix.

Marina Elias, sociòloga i professora a la Facultat d'Educació de la UB, recalca que "el factor familiar és molt important en l'autoestima de l'infant, ja que és un dels primers i més preuats camins de socialització en la infància. S'ha de potenciar el grau d'afectivitat, de confiança i de vinculació entre tots els membres de la família; s'han de fomentar les solucions positives quan sorgeixi algun tipus de problema i també és molt important afavorir el grau de singularitat, és a dir, que l'infant se senti especial, únic i valorat i que se li reconeguin els bons comportaments o les seves habilitats.

A partir d'una millora en el grau de vinculació, es podrà fer créixer la seguretat que té l'infant en ell mateix i això farà que la seva capacitat metacognitiva i de simbolització es

pugui desenvolupar més fàcilment, és a dir, li serà més senzill autoregular-se en l'aprenentatge, entendre què sent i que pensa i desenvolupar certs valors”.

En tot això també hi influeix el grau d'impulsivitat o reflexió que tingui cada infant, que ve marcat per la genètica, però que es pot modelar a partir de l'ambient i l'entorn social. “Un nen o nena que neixi en un ambient tranquil, estructurat, en calma, tendirà a ser més reflexiu perquè no hi ha cap perill pel qual hagi d'estar en alerta. Així l'empatia, per exemple, es podrà desenvolupar molt més ràpid que no pas en ambients més desestructurats on, en canvi, l'infant tendirà a ser més impulsiu per tal de reaccionar quan faci falta amb el màxim de rapidesa i serà més tard quan començarà a raonar sobre quin és el lloc de l'altre”, diu Elias.

El DIEC defineix l'empatia com “la capacitat de comprendre les emocions i els sentiments externs per un procés d'identificació amb l'objecte, grup o individu amb què es relaciona”.

La sociòloga explica que “l'empatia sol desenvolupar-se a partir dels quatre anys i el seu aprenentatge té un fort component social. S'aprèn a casa, però també a l'escola. És molt important que tinguem en compte que la família i els mestres són els principals models dels nens i nenes. Una cosa són els discursos però allò del que realment aprendran els infants és del que vegin que fan els adults”.

Com l'Ona, que era una esponja de tot allò que veia al seu voltant. Ara jugava al sorral, concentrada en apilar la sorra per fer muntanyetes successives amb una branqueta o una pedra clavada al capdamunt. Estava totalment absorta en aquesta tasca, i a cada palada de sorra que afegia a la pila, treia la llengua, ben bé com feia la seva mare quan, els dies que arribava una mica més tard del compte, buscava estressada el moneder dins la seva bossa gegant per pagar l'estona de cangur a la Núria.

Estava cavant forats sense parar quan la Núria va mirar l'hora: un quart de set! Hora de marxar. Aquest era un dels altres moments conflictius de la jornada: hi havia dies que no hi havia problemes i marxaven totes tres, xino-xano, cap a casa. Però n'hi havia d'altres en que tot es convertia en una muntanya: les nenes no volien marxar, començaven a protestar, es posaven a plorar...

- Ona, vinga, anem tirant que la mama ja deu ser a casa i deu tenir ganes de veure-us! –va dir la Núria temorosa de la reacció que podien desencadenar aquestes quatre paraules.

L'Ona s'ho estava passant bé i no tenia ganes de marxar, però enlloc de rebel·lar-se, es va tapar els ulls amb les dues mans, de manera que no em podia veure ni a mi ni a res del que l'envoltava, i va cridar:

- M'he amagat, no hi zóc! A 'vaure' zi em trobez!

Això ho fan molts nens i nenes quan són ben petits. “És un dels exemples més clars de l'egocentrisme i la falta d'empatia que caracteritza els infants: són incapaços de posar-se en el punt de vista dels altres. Si ells no veuen res, creuen que els altres tampoc ho veuen i per això, la seva manera d'amagar-se i creure que no els veu ningú és tapant-se la vista”, explica Eduard Martí.

La psicòloga Teresa Anguera recalca que “hi ha gent que arriba a l'edat adulta i té l'empatia ben poc desenvolupada. L'empatia va molt lligada al desenvolupament moral i el seu desenvolupament depèn de cada persona i l'ambient on es mogui, i experimenta un procés de creixement o maduresa al llarg dels anys. El psicòleg i filòsof Lawrence Kohlberg, deixeble de Jean Piaget, va fer una teoria del desenvolupament moral, que va estretament lligada a un desenvolupament psicològic”.

Aquesta teoria estableix uns estadis que van des d'esquemes més infantils i egocèntrics fins a esquemes més madurs i altruistes. Kohlberg estableix tres nivells: el 'preconvencional', que inclou obediència, por al càstig i l'afany d'afavorir els propis interessos. En aquest nivell, les normes són una realitat externa i es respecten atenent a les conseqüències o al poder dels qui les marquen.

El segon nivell és el 'convencional', que inclou les expectatives interpersonals i les normes socials establertes: les persones viuen identificades amb el grup social i per això es vol respondre a les expectatives que tenen els altres. S'identifica com a bo o dolent depenent de com ho classifica la societat i es comencen a complir les normes per responsabilitat: s'inicia una autonomia moral.

Finalment, el tercer nivell és l'estadi de drets prioritaris i contracte social i el de principis ètics universals. En aquest, es comprenen i s'accepten els principis morals generals i

els drets dels éssers humans. La regla d'or de l'últim estadi, que va d'acord amb la igualtat i la dignitat humana, és la de “fer a un altre el que vull per mi” i també a la inversa: “no facis a un altre el que no vulguis per tu”.

Aquesta frase tan repetida per pares, mares, mestres, etc. és la que ara li diu la mestra al Juanito després de la plantofada al nen que li havia pres la pala:

- Juanito, oi que no voldries que ell et pegués a tu? Doncs tu no ho has de fer. Ja sé que t'ha agafat la pala però pegant els altres les coses no se solucionen!

Però ell sembla que no ho vulgui o no ho pugui entendre i de seguida s'escapa corrent, a jugar a una altra banda del pati.

Anna Córdoba diu que “al Juanito li costa molt diferenciar-se de la resta dels nens. Per exemple: l'altre dia estava fent un castell amb peces i estava envoltat de companys seus. Ell posava el sostre i la porta queia. Llavors, el Juanito picava el nen del seu costat perquè es pensava que havia estat ell que li havia enfonsat la porta quan, en realitat, havia estat el propi Juanito qui ho havia provocat posant la peça del sostre. És l'egocentrisme propi dels nens i nenes, però potser els altres ja l'han madurat una mica i ell encara no. Com hem dit abans, la seva identitat personal encara està difosa i no hi ha un ‘jo’ concret”.

La identitat, l'esquema corporal i el fet de diferenciar-se de la resta són coses que es treballen molt a infantil, ja que són qüestions imprescindibles per entendre la realitat humana, que està tota ella impregnada per les formes del discurs, de les quals el llenguatge verbal és la més important, ja que el podríem considerar un dels puntals bàsics del procés d'identificació dels individus.

És als primers mesos de vida quan, a través de les paraules dels pares, els infants comencen a posar paraules per substituir allò que veuen. Ara ve, allò que dic o crec ser, depèn, en gran mesura, del que diuen els altres, de les seves versions alienes i és d'aquesta manera que neix la construcció dialògica de la identitat: aprendre a fer ús del llenguatge enmig de la socialització i els intercanvis lingüístics servei per prendre forma en presència de l'altre.

La construcció de la identitat no és un treball solitari i individual sinó que és un joc d'influències amb els altres, un vaivé ple d'onades que venen de com em defineixen els altres i que van de com jo em defineixo en relació als altres.

Cristina Prat, periodista, explica en el seu Treball de Fi de Grau sobre la Identitat i la identitat digital, que "la identitat no és una construcció de granit perquè els éssers humans son *homens loquens*, éssers comunicatius. Quan l'home neix, ho fa sense saber parlar, sense paraules. Neix l'infant, del llatí l'*infans*, és a dir, el que encara no parla".

Prat explica al seu treball que, segons Lluís Duch, antropòleg i sacerdot del Monestir de Montserrat, l'infant topa amb quatre estructures d'acollida que el doten de la capacitat d'emparaular-se i d'emparaular la realitat: la co-descendència (la família), la co-residència (ciutat, escola, lleure, etc.), la co-trascendència (els simbolismes compartits per una societat) i la co-mediació (els mitjans de comunicació). Les quatre estructures comparteixen el prefix co- que prové de comunitat, allà on viu l'ésser humà.

Això explica que el desenvolupament i l'aprenentatge dels infants no són processos només interns i individuals, sinó processos socials, mediat per la intervenció dels adults i companys que envolten els nens i nenes i que fan possible que aquests interioritzin els instruments i competències culturals pròpies del seu grup social i evolucionin progressivament cap a una utilització cada cop més individual, voluntària i autònoma.

5. “Jo ja zóc gran!”

Comencen a caure quatre gotes i la classe dels cargols entra a l'aula. Un nen es queixa que el Juanito li ha ficat el dit a l'ull “expressament” mentre feien la fila per entrar. La mestra el busca entre els nens i nenes que van agafant joguines per continuar la seva hora de pati dins la classe. És en un racó, tibant la caixa dels cotxes i els camions, amb tot de gotetes minúscules als vidres de les ulleres de pasta de color vermell que porta. “Des que li han posat ulleres el trobem molt més tranquil, suposo que el fet de no veure-s'hi bé el devia fer estar encara més inquiet i nerviós. Sembla que ara no està tan agressiu i no s'exalta tan ràpid com abans”, explica Neus Mas, la seva mestra.

Ara juga tranquil amb els cotxes, fent-los moure amunt i avall i imitant el soroll del motor. Sembla que no vulgui que ningú s'hi acosti ni li digui res. Se li apropa una nena amb la intenció d'agafar un dels camions però ell li etziba de cop i la nena marxa indignada deixant-lo sol un altre cop. No vol jugar amb ningú de la seva edat, potser perquè no s'hi sent bé, no sap com relacionar-s'hi. Mas explica que “fins ara, els cotxes era de les úniques joguines amb què el veies més serè i tranquil. Ara comença a jugar amb ninots i a fer-los parlar entre ells, imaginant-se escenes, però sempre tot sol, no li agrada jugar amb els altres ni tampoc que l'abracin, que el toquin gaire o que li facin carícies. Si ho proves, es remou i et pega o t'aparta”.

No és que hi hagi hagut una manca d'afectivitat a casa perquè no se l'estimin, al contrari. Els seus pares se l'estimen molt però, a vegades, els és difícil saber com han d'educar i tractar el Juanito, sobretot quan es porta malament. La seva mare sempre diu que quan va néixer, hagués fet falta que li fessin un curs per saber com cuidar un nen petit. La seva primera filla ja tenia disset anys i ella es veia gran i poc capaç de tot.

Neus Mas explica que el seu pare és poc a casa, però la mare sempre diu que se l'estima molt: “el Juanito tenia dificultats per controlar els esfínters: es feia pipí i caca a sobre, i des de l'escola els vam dir que li havien de mirar de treure els bolquers però li costava molt controlar-ho. El seu pare és fuster, i per solucionar el problema, va construir-li una trona amb vàter incorporat. Tenia un petit gibrell a sota, així que el Juanito podia menjar i fer les seves feines sense problemes i sense haver de portar bolquers”, explica la mestra tendrament. Ara, sembla que aquest problema, que va estretament lligat amb el context emocional de l'infant, s'ha solucionat.

Córdoba creu que tot és una qüestió de maduració: “Té un ritme més lent que la resta dels seus companys i companyes però jo diria que és qüestió de temps. Es pot arribar a treballar molt, molt amb ell però amb un curs no n’hi ha prou. Necessita temps, molt temps per anar madurant a poc a poc i hi ha una infinitat de factors que influeixen en el creixement dels infants i la seva maduresa però en tot comportament, hi sol haver unes raons de fons. A més, ningú es fa gran de la mateixa manera”.

- Jo ja zóc gran, ja zé el camí cap a caza! –va replicar l’Ona en el moment que la mà de la Núria va tocar els seus ditets per mirar de tenir-la una mica més controlada del que estava de camí cap a casa.

Deu minutets a peu, que podien arribar a ser un calvari si una no volia caminar, si l’altra s’encantava a l’aparador, si s’escapaven a córrer de cop i volta... Aquell dia no va ser així. El camí va ser tranquil, això sí, sense donar-li la mà a la Núria.

El desig de l’infant de convertir-se en una persona gran és un desig de poder. El fet de ser més petit li produeix una sensació d’inferioritat. “Per què ella m’ha de manar pel simple fet de ser més gran que jo? Per què he de fer el que em diu? Per què ella pot decidir quan marxem a casa i jo no?”, devia pensar l’Ona.

Neill escrivia a *Summerhill*, que “Peter Pan és popular entre els infants no pel fet de no créixer, sinó perquè pot volar i combatre els pirates. Peter Pan és popular entre les persones grans perquè aquestes es volen tornar a sentir infants, sense responsabilitats, ni lluites”.

“Als nens els agrada molt sentir-se grans perquè se senten més autoafirmats en ells mateixos. Freud ho defensava en els seus plantejaments cognitius: el nen pensa i mira què pot fer per demostrar que ell existeix, que ell és allà, que se’l vegi. Hi ha una ànsia de protagonisme i és el més normal de tot, al cap i a la fi, tots els nens i nenes tenen un caràcter que han de desenvolupar a la seva manera per poder interrelacionar-se amb el món”, explica la psicòloga Teresa Anguera.

El filòsof Joan-Carles Mèlich ho té ben clar: “l’home no és res per si sol, fins que és al món. El ‘ser en un món’ és el resultat de les relacions amb els altres i és en aquestes relacions on es concreta, aquí i ara, la seva humanitat. I inhumanitat. La humanitat no és una cosa que un té, sinó que és la manera de relacionar-se amb els altres” i per

Mèlich, la humanitat és ambigüïtat, llums i ombres. Allò que caracteritza l'humà és, justament, aquest vaivé moral.

“Si hi ha ésser humà, hi ha moral, com també hi ha llenguatge i cultura. Si hi ha moral, hi ha lògica de la crueltat, hi ha ordenació dels altres éssers i hi ha ordenació des d'un punt de vista epistemològic i normatiu. La moral et diu com has de tractar aquell que la teva societat ha classificat prèviament, però una solució no és eliminar això, perquè eliminar la moral seria com eliminar el llenguatge o la cultura”, segons Mèlich.

Una de les solucions per reduir la violència o l'agressivitat, passa per l'educació. Diego Redolar, doctor en neurociències i professor de psicobiologia a la UOC, creu que “si aconseguim inculcar en les escoles el concepte de la unitat de tots els éssers humans, potser podrem ampliar el cercle d'empatia a tota l'espècie humana i, encara que sembli utòpic, potser també a tots els éssers conscients”.

Eduard Vieta, professor de psiquiatria de la UB, escriu en el mateix estudi *Som una espècie violenta?*, que “els éssers humans som capaços d'exercir la violència però també d'inhibir-la. No és possible imaginar un món sense violència o agressivitat però tampoc ho és sense la tendresa, l'empatia, l'estima, el saber perdonar i el sacrificar-se pels altres. Capacitats que conviuen en tots nosaltres i que ens fan les criatures més extraordinàries de la biosfera”.

“Els humans, una complexa, explosiva, dinàmica i fascinant barreja de condicionants biològics, culturals i educatius, de la qual emergeix la nostra humanitat”, diu el biòleg David Bueno, i també la nostra ambivalència entre allò que entenem com a ‘bé i mal’.

Una ambivalència present en tots els nens i nenes que encara han de créixer i necessiten experimentar, equivocar-se i aprendre, entendre les emocions, què són i com els afecten i trobar un lloc en el món i en la societat. El Juanito, l'Ona o el Pau. Tots tres van trobant i construint-se aquest lloc mica en mica.

També hi ha paradoxes en allò que els adults esperem dels infants: mentre que, per una banda, volem que siguin dòcils, obedients i ens facin cas en tot allò que els diem, per l'altra pretenem que es converteixin en adults independents, crítics, dels que ningú pugui prendre el pèl i que ells solets puguin fer valer-se per tot allò que volen i no pas per allò que els ve imposat.

Realment volem nens 'bons' que facin cas de tot sense protestar, sense preguntar el per què de tot o queixar-se quan una cosa no els hi està bé? En un futur per ells, potser els farà falta aquest caràcter i criteri propi que hi ha dies que sembla que els vulguem retallar.

Al cap i a la fi, ja hem vist que l'agressivitat pot ser una cosa positiva i una certa dosi és important per a la pròpia supervivència, però s'ha de saber valorar i avaluar. Eduard Martí diu que "el que és dolent és que aquesta agressivitat sigui contraproductiu de forma intencional i sense cap motiu aparent. Aquí ja hauríem de mirar què passa. Però en els nens i nenes, tret dels casos patològics, l'agressivitat els és necessària per desenvolupar-se, per la pròpia adaptació. Tot depèn de l'educació el fet que un infant pugui créixer i entendre com fer servir aquesta agressivitat".

"Jo encara sóc malxinat com quan era petit!", diu el Pau amb un somriure entre cínic i simpàtic: "A més, quan ets conscient del mal que pots fer, si no tens una bona consciència desenvolupada, encara en fas més. És el que em va passar una mica a l'ESO. Vaig començar-lo encongit perquè n'hi havia que tenien més poder que jo, però vaig anar agafant el paper de líder un altre cop. Ara considero que hi va haver cops que vaig ser cruel perquè me'n reia dels altres, vacil·lava a tort i a dret... sabia el que feia però com que mai havia passat res greu, no em sentia malament, no pensava en el que podia venir, sinó en la satisfacció de riure'm d'algú i veure que tothom em seguia la broma".

Tot i això, el Pau explica que "ara ja sé quan l'he d'utilitzar aquesta agressivitat o 'maldat', per dir-ho d'alguna manera, i quan no. Sóc capaç d'entendre'm, de veure que hi ha moments que l'utilitzaria però que no ho puc fer, que he de resistir l'impuls perquè les conseqüències que tindria serien pitjors que la satisfacció del meu moment de 'crueltat'. Quan ets petit això encara no ho saps mesurar i és el que t'han d'anar ensenyant mentre et fas gran per ser una bona persona. El temps, les experiències i les persones que t'envolten t'ho van posant tot a lloc", diu tot remenant la cullereta del cafè amb llet que fa estona que s'ha acabat.

El psicòleg Philip Zimbardo, investigador del comportament, explica en una entrevista amb Eduard Punset, que el temps té certa importància en els nostres actes i decisions: "si tens el pensament orientat en el futur, abans de prendre una decisió, suspenses els costos i els beneficis que tindrà, però pot ser que t'hi obsessionis, igual que passa en el

passat, que ens pot aportar coses negatives i positives. Es pot viure en el present però si ho fas en excés i mai penses en allò que vindrà, no ets conscient de tot el que pot passar. El mal sorgeix en persones que es queden atrapades en el present i mai pensen en el futur, es deixen portar pels impulsos. No pensen en el temps sinó en el plaer del moment. S'ha d'ensenyar a les persones a tenir una perspectiva temporal equilibrada”.

- Jo demà, quan ziguí eztiu, aniré a la platja amb la mama i el papa –va dir l'Ona de camí cap a casa, abrigada amb una bufanda lila i una jaqueta de plomes, un d'aquells dies freds de principis de març.

Els nens no tenen una organització del temps. És a partir de la segona infància -dels dos als sis anys- que hi ha una millora en la representació del cos i en l'organització i orientació en l'espai i en el temps.

A la recta final del carrer, l'Ona va agafar la mà a la Núria. La seva germana caminava al seu costat, explicant-los què menjava el tauró blanc, el tema que havien treballat a l'escola aquell dia. Tot era tranquil·litat i calma. Van esperar-se que el semàfor es posés verd i van travessar. Ja eren a casa. La mare encara no havia arribat i el porter les va obrir per esperar-se dins. Van asseure'ls a les escales de l'entrada.

- Ezpilca'ns un conte! El de lez cabretez i el iop! –va dir l'Ona.

La Núria va començar a explicar-los la història i totes dues se l'escoltaven absortes en el relat, imaginant cada escena del conte, amb la mirada perduda però el cervell ben encès:

- I al final, van poder sortir totes les cabretes de la panxa del llop i van poder tornar a casa ben contentes amb la mare! –va concloure la Núria, al final.
- I al iop què li va pazar?
- Doncs... el llop se'n va anar a viure en un altre bosc.
- Però a l'altre bosc també es va menjar animals o es va fer vegetarià? –va demanar la germana gran, encuriosida per saber aquella part del conte que no li havia explicat mai ningú.
- Mmmm... algun animal va menjar-se però no va els va fer mal. Com nosaltres, que també mengem animals, no?
- Però el llop éz dolent i nozaltres no! –va reivindicar l'Ona.

- Apa, Ona! Si són més dolentes les persones que el pobre llop! –va exclamar la seva germana amb cara de circumstàncies –les guerres maten molta gent i és culpa de les persones. El llop només menja perquè té gana!
- No és veritat! Lez perzones no zón dolentes i z'estimen!
- Ona, tu saps què vol dir estimar? –va demanar la Núria, divertida amb aquesta conversa que havia sorgit entres les dues germanes.
- Donz... eztimar és pau.

El pany de la porta va girar i va entrar la seva mare, carregada amb bosses de compra i amb la seva bossa de mà gegant penjada d'una espatlla.

- Perdona el retard, Núria! És que entre una cosa i l'altra se m'ha fet tardíssim i quan he vist el rellotge... buf! Ha anat bé avui? Hola nenes!

Les dues germanes van aixecar-se i van començar a regirar les bosses del súper.

- Que has comprat iogurts de maduixa?
- I lez mevez galetez de xocolata, mama?

La mare les va calmar i els va dir que quan fossin a casa els hi ensenyaria. Va regirar la seva bossa de mà, traient la punta de la llengua i arrugant el front, com feia sempre mentre buscava el moneder. El va trobar i va pagar la Núria.

- Ja et diré alguna cosa per la setmana que ve! Va, nenes, digueu adéu a la Núria que se n'ha d'anar!
- Adéu Núria! –van exclamar les dues germanes, gairebé a l'uníson, somrients i movent la mà d'una banda a l'altra.

La Núria es va acomiadar amb una rialla i va sortir de la casa, carrer avall, direcció Gràcia. En aquell moment, va recordar una columna al diari ARA, escrita pel cantant dels Pets, Lluís Gavaldà, on feia un repàs de comportaments 'indesitjats' dels seus fills: "quan l'enxampes dient als seus amics que no poden jugar amb les seves joguines; quan et contesta de manera insolent, amb aquella 'crueltat' sobtada que només tenen els nens i sabent que et ferirà de manera devastadora; quan es mostra esquerp, absent i monosil·làbic amb els avis que l'han vingut a veure i que fan veure que no se n'adonen però tornaran a casa ben encongits; quan el veus comportar-se com un marrec malcriat

i consentit; quan es mostra insensible al patiment dels altres, fins i tot el d'aquells que l'estimen amb bogeria.

No ho confessaràs mai però hi ha dies que el teu fill no t'agrada i quan passa, et sents un frau, un mal pare, un absolut fracàs i et preguntes on has fallat, (...) T'encaparres i et fa encara més mal quan veus que el que no t'agrada ho ha tret de tu, que es comporta de la mateixa manera que tu ho feies quan eres petit i maleeixes la genètica i la mare que la va parir. Hi ha instants en què el teu fill no t'agrada, i aquests dies, quan el veus feble i incomplet, equivocat i imperfecte, és quan te l'estimes més”.

La Núria no tenia cap parentiu familiar amb les nenes i, tot i que a vegades li muntessin els pollastres més espectaculars i la traguessin de polleguera, no podia evitar deixar-les amb la mare estimant-les, cada dia, una mica més. Tota ella era un vaivé de sensacions, de sentiments, d'emocions, com el vaivé de les ones de la platja... Quina curiositat, quines ganes de saber en què es convertirà aquest vaivé innocent i ple de caràcter quan es faci gran...

AGRAÏMENTS

A l'Ona, per posar-me a prova, propulsar-me a escriure i per fer-me tornar a sentir el gust de la infància en només mirar-la. I a la seva germana, cada dia més intel·ligent i més gran.

Al Juanito, per la confiança despresa en poc temps i per mostrar-me el seu bon cor, un cor de nen.

Al Toni, per inspirar-me i dedicar-me temps i experiències tot i haver-lo titllat d'"infant cruel".

A tots els entrevistats i entrevistades pel seu temps, el seu coneixement i la seva bona voluntat.

A la Gemma Casamajó, poeta, periodista, professora i tutora d'aquest treball, per guiar-me sempre, sobretot quan estava més embarbussada, i per encomanar-me la passió.

A la meva família i amics, per ser-hi sempre, animar-me i desitjar-me el millor en tot moment. I, especialment, a la meva mare, per fer-me entendre el significat real de l'educació.

BIBLIOGRAFIA

Llibres

CAPOTE, Truman. *Música per a camaleons*. 2^a ed. Barcelona: Quaderns Crema, S.A. Societat Unipersonal, 2000.

CHURCHLAND, Patricia S. *El cerebro moral. Lo que la neurociencia nos cuenta sobre la moralidad*. 1a ed. Barcelona: Paidós Transiciones, 2012.

DOMENACH, J. M., *La violencia y sus causas*. París: La Editorial de la Unesco, 1981.

LAY, Wilfrid. *The child's unconscious mind. The Relations of Psychoanal ysis to Education*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge, 2001.

NEILL, Alexander Sutherland. *Summerhill*. Vic: Eumo Editorial. Textos Pedagògics, 2009.

SÁNCHEZ, Xaro; REDOLAR, Diego; BUFILL, Enric; COLOM, Francesc; VIETA, Eduard; BUENO, David. *Som una espècie violenta?* Universitat de Barcelona: Publicacions i Edicions, 2013.

ZACZYK, Christian. *La agresividad*. 2a ed. Barcelona: Ediciones Paidós, 2002.

Articles

ALCOBERRO, Ramon. Rosenthal i l'Efecte Pigmalión. *Filosofia I pensament*. [en línia]. [consultat: abril 2018]. Disponible a internet: <http://www.alcoberro.info/pdf/psico43.pdf>

AYÉN, Xavi. Hai-ai-ai-ai-ai-ai-riiii!. *La Vanguardia. Cultura*. 2018.

BARGUEÑO, Miquel Ángel. Los malos, ¿nacen o se hacen?. *El País. Psicología*. en línia]. 2014. [consultat: març 2018]. Disponible a internet: https://elpais.com/elpais/2016/03/09/buenavida/1457537093_121682.html

BUENO, David. Per què no recordem res abans dels tres anys? *Diari Ara. Criatures* [en línia]. 2014. [consultat: març 2018]. Disponible a internet: https://criatures.ara.cat/blogs/el-cer-bell/que-no-recordem-res-activitats_6_1058954095.html

CASAMAJÓ, Gemma. Dos llunys que es troben. *Núvol. Digital de cultura*. [en línia].2016. [consultat: abril 2018]. Disponible a internet: <https://www.nuvol.com/opinio/dos-llunys-que-es-troben/>

COMPTE, Inés. L'efecte Pigmalíó. *Diari ARA. Criatures* [en línia]. 2016. [consultat: abril 2018]. Disponible a internet: https://criatures.ara.cat/Lefecte-pigmalio_0_1673232681.html

DAPSI Cerdanyola; CDIAP. El desenvolupament del llenguatge. *Xtec.cat*. [en línia]. 2016. [consultat: maig 2018]. Disponible a internet: <http://www.xtec.cat/crp-cerdanyola/conferencies/DAPSI/LLENGUATGE/Desenvolupament%20del%20llenguatge.pdf>

ESCOLÁN, Esther. L'agressivitat infantil, més enllà de rebequeries. *Diari ARA. Criatures* [en línia]. 2017. [consultat: febrer 2018]. Disponible a internet: https://criatures.ara.cat/Lagressivitat-infantil-mes-enlla-rebequeries_0_1543045694.html

FONT, Raquel. Realment són cruels?. *Diari ARA. Criatures* [en línia]. 2017. [consultat: febrer 2018]. Disponible a internet: https://criatures.ara.cat/infancia/es-veritat-que-els-nens-son-cruels_0_1879012090.html

GAVALDÀ, Lluís. El pare que et va matricular. *Diari ARA. Criatures. Actituds*. 2016.

PEIRÓN, Francesc. Adéu al pare del nou periodismo. *La Vanguardia. Cultura*. 2018.

RIUS, Clàudia. Albert Chillón: "Negar que el periodismo literari existeix és d'ignorants". *Digital de cultura*. [en línia].2016. [consultat: abril 2018]. Disponible a internet: <https://www.nuvol.com/noticies/albert-chillon-negar-que-el-periodisme-literari-existeix-es-dignorants/>

SELLARÈS, Rosa. Aprenem tal com ens vinculem. *Fundació Presme*. [en línia]. 2008. [consultat: gener 2018]. Disponible a internet: <http://www.presme.org/docs/Jornada%201%20Article%20Rosa%20Sellar%C3%A8s.%20Aprenem%20tal%20com%20ens%20vinculem.pdf>

VALORS, redacció. Joan-Carles Mèlich: "L'humà no pot eludir allò inhumà". *Valors. Articles*. [en línia]. 2016. [consultat: març 2018]. Disponible a internet: <http://www.valors.org/joan-carles-melich-lhuma-no-pot-eludir-allo-inhuma/>

VILA-SANJUÁN, Sergio. La visió del marcià. *La Vanguardia. Cultura*. 2018.

Recursos acadèmics

PALACIO ORTIZ, L.M. (2017). Lo cruel en los niños. De la crueldad a lo cruel en los niños: una perspectiva psicoanalítica. *Informe de Investigación. Maestría en Investigación Psicoanalítica*. Universidad de Antioquia [en línia]. 2017. [consultat: gener 2018]. Disponible a internet:

http://bibliotecadigital.udea.edu.co/bitstream/10495/8243/1/PalacioLeidy_2017_CruelNi%C3%B1osCrueldad.pdf

PRAT, Cristina (2016/17). La construcció de la identitat digital a les xarxes socials. Estudi interdisciplinari sobre el procés d'identificació que fan els individus a les xarxes socials en línia: alteritat, multiplicitat, intimitat i narcisisme. [Barcelona]. Treball de fi de grau. Universitat Autònoma de Barcelona.

Recursos audiovisuals

HAWLETT, Steve. Documental: "Padres difíciles, niños con problemas". BBC. < https://www.youtube.com/watch?v=P_GVshued_M > [consultat: març 2018].

RTVE.es: Redes. Vídeo: "La pendiente resbaladiza de la maldad". Televisión y Radio a la carta. < <http://www.rtve.es/alacarta/videos/redes/redes-pendiente-resbaladiza-maldad/736047/> > [consultat: febrer 2018]

VALORS. Entrevista: Joan-Carles Mèlich: "Avui s'educa més en la crueltat i en la violència que en la compassió". *Valors Ràdio*. [en línia]. 2016 [consultat: febrer 2018]. Disponible a internet: <http://www.valors.org/joan-carles-melich-avui-seduca-mes-en-la-crueltat-i-en-la-indiferencia-que-en-la-compassio/>

ANNEXOS

Annex 1: Entrevista a Eduard Martí

Eduard Martí és psicòleg evolutiu i especialista en el desenvolupament dels humans durant la infància

- Què s'entén per crueltat?

La paraula crueltat és un terme que la psicologia no utilitza així tal qual. El veig molt lligat a l'agressivitat, les conductes agressives però hi ha una distinció. Crec que la crueltat no és només una conducta agressiva que està encaminada a fer mal a l'altra persona (després podem pensar quin tipus de mal no?), això seria definició ample d'agressivitat. La crueltat té un plus, es podria dir que hi ha una intenció i una consciència i el fet de saber que estàs fent mal, encara et dona més peu a insistir en aquest mal. Però el terme crueltat no és que es defineixi concretament en psicologia, es parla d'agressivitat, però es distingeix més aviat entre conducta pro-social o conducta agressiva o antisocial.

Crueltat també fa pensar en alguna cosa lligada a la moral. Un pot acceptar que algú faci un acte agressiu perquè no s'ha pogut contenir, perquè té una raó que pot ser més o menys compresa, però parlar de crueltat ja és donar-li un grau més. És una qüestió de matisos.

- Quins mecanismes poden desencadenar la crueltat?

Primer jo diria que potser és interessant de veure que hi pot haver dos punts de vista. Una cosa que pot ser cruel per un observador pot no ser-ho per el que està duent a terme l'acció. Potser el que la fa no té la consciència de que la seva acció sigui una cosa greu. En els nens, per exemple, podem dir que és diferent l'estat de consciència que tenen ells de la que pot tenir un observador adult. Els nens potser no perceben allò que fan com a una cosa dolenta sinó que per ells és un aprenentatge, els hi surt de manera instintiva. Per adonar-te que estàs fent mal has de tenir desenvolupada la capacitat de posar-te al lloc de l'altre.

- I els nens la tenen aquesta capacitat?

Precisament, una de les característiques dels nens és l'egocentrisme, no l'egoisme, egocentrisme, per una raó: els hi costa veure les coses des del punt de vista dels altres. Si tu dius a nens molts petits que estàs veient alguna cosa i estàs mirant a un lloc diferent

d'on miren els nens, per tant veus coses diferents, i els hi preguntes: "què veig?". Ells et contestaran amb coses que els nens estan veient en aquell moment, encara que tu sigui impossible que les vegis.

Un altre cas molt habitual és el fet de tapar-se els ulls per amagar-se. Com que no veuen res, suposen que els que estan al seu voltant tampoc. No és tant l'egoisme de ser el centre d'atenció sinó la dificultat de veure el que veu l'altre o el que li falta. Té a veure amb l'empatia. L'empatia és una cosa més primitiva, més un contagi emocional. Sense entendre l'altre podries tenir l'emoció. Per exemple, quan un nen plora i et ve aquesta emoció a tu també, encara que no representis el que significa per l'altre... Els nens petits, doncs, poden tenir dificultat en adonar-se de les conseqüències dels seus actes, i això segurament és un aprenentatge social. Que els hi diguin "això està mal fet, no ho facis" o que vegin les conseqüències que pot tenir i les avaluin és un aprenentatge social. Si ningú t'ensenya com fer-ho ni et diu què és bo i què és dolent, jo diria que no pots saber-ho.

- Així doncs, els nens no són cruels per ells mateixos?

Què podríem imaginar? Un nen petit de 3 o 4 anys podria fer alguna cosa agressiva. L'altre dia en parlàvem a classe d'això: una deia que els nens tenen agressivitat i són dolents de manera innata. Jo crec que no és veritat, és a dir, que els humans des de molt aviat podem fer tant accions agressives com accions co-socials, les dues són inherents de la nostra espècie i de moltes espècies animals perquè jo crec que l'evolució ha fet que necessitem, a vegades, defensar el nostre territori, l'aliment, protegir els nostres, etc. En aquest sentit podem relacionar-ho amb l'agressivitat, però a la vegada, som animals que necessitem cooperar, necessitem fer coses junts. Això ve amb l'ésser humà, després ja hi entra l'educació i les particularitats del nen, que el porten per una via o per l'altra.

En resum: és veritat que un nen pot fer accions agressives contra els altres, però la majoria d'agressions quan són petits, en general, són instrumentals. És una agressivitat instrumental, per aconseguir alguna cosa o per defensar-se. Imagina't que el germà li pren alguna cosa, tu protestes de forma agressiva. O estàs menjant i et molesten i llavors reaccions en l'impuls i en l'agressivitat. Jo ho veig així i em costa pensar en crueltat en els nens petits, en una agressió per fer mal, sense que hi hagi una causa funcional o instrumental.

- **Creus que aquells infants que vénen de famílies més agressives tendeixen a ser més agressius?**

Hem de considerar dues coses: l'educació i l'aprenentatge, que són molt importants, i el temperament. El temperament és el nucli del caràcter del nen, que en el fons, hi ha un nucli que apareix des del naixement. No és que et vingui la personalitat ja formada des que surts de la mare, però hi ha unes maneres de fer. Hi ha bebès de poques setmanes que són més tranquils, que accepten més les frustracions, que tenen un nivell d'activitat més baix, i d'altres que tot al contrari. Això té a veure amb la genètica. A partir d'aquest nucli és possible que hi hagi nens que tinguin conductes agressives més fàcilment que d'altres perquè hi ha un component hereditari

És veritat que si hi ha unes circumstàncies que podrien ser exemples o models a la família des de molt aviat. Si ha comportaments molt agressius, una manca de poder expressar emocions... És possible que hi hagi un entorn que no ajudi en absolut a contenir aquests actes més agressius perquè tenen un model de pare o mare que els castiga molt, que no raona amb ells i que, en el fons, troben que la resposta agressiva és la normal, sense cap raonament.

- **El raonament que dius... a quina edat comença a aparèixer?**

Aquí hi ha una cosa important: les coses les pots aprendre sense haver de reflexionar-hi, és a dir, la confiança amb els progenitors i tenir-hi un bon clima de seguretat fa que s'aprenquin les coses sense haver-hi de pensar. Els primers lligams amb el cuidador són fonamentals: si amb un any té una relació de seguretat i confiança amb la mare, un nucli segur i estable, això serà clau en les seves futures relacions amb les altres persones i la confiança que hi pugui tenir. Però no és una cosa que reflexioni. Un nen que és violent, doncs, no n'és conscient, no ho sap però té aquesta conducta perquè és la que troba més natural.

Ara ve, la capacitat de raonar ve molt més endavant, com la moral. Els nens no saben què és bo i què és dolent i ho van desenvolupant al llarg de la vida. És difícil saber el que és just/injust, bo/dolent... perquè és un raonament.

En general els infants tenen una moral simplista, què està bé? El que diu la mama i el papa. No avaluen. Per ells, què és més greu: que un nen trenqui un vas de manera intencionada o que un nen que porta deu vasos en una safata rellisqui, li caigui tot a terra i se li trenquin tots els vasos que portava? Si fas aquesta pregunta a un infant, et respondrà: "és pitjor el que se li han trencat tots

El nen quan és gran si que pot fer una valoració: “quan era petit era cruel, feia això, feia allò”, però no per això vol dir que canviï i deixi de tenir aquestes conductes, un cop ja les té adquirides. Hi ha molts estudis que indiquen que si un nen als 6 o 7 anys és més violent del compte, fa moltes coses agressives, té molts números per ser després pre-delinqüent i delinqüent. Són coses que s'estan incorporant en el seu comportament i si no hi ha una actuació d'ajuda de psicòlegs o educadors socials, la tendència pot fer que el nen pugui acabar amb conductes delictives.

- **Els nens més agressius físicament i les nenes més psicològicament?**

És una tendència. No és que uns siguin més o menys agressius o cruels que els altres sinó que de manera instrumental, és veritat que en els nens domina el físic i les noies són més subtils, una violència més lligada al llenguatge. El per què? Està clar que hi té a veure el què s'espera socialment d'un nen i d'una nena, que ja s'activa des del seu naixement i, molts cops, de manera inconscient. Per exemple, el pare juga de manera molt diferent amb el nen que amb la nena. Potser amb el nen farà jocs més físics i no és que ho pensi, sinó que és una cosa que sorgeix inconscientment, sense plantejar-s'ho.

Jo no dic que tot s'expliqui per l'educació perquè és possible que els psicòlegs que estan més en la tendència biològica neuronal et diguin: “és que hi ha proves que el cervell d'un nen funciona diferent del d'una nena”. No et dic que pugui haver-hi una causa més biològica i neurològica però el que sí que sé és que l'educació i la diferència de sexes ja funciona des de molt, molt, molt petits en la nostra cultura. Seria interessant veure si aquesta manera de ser agressiu és comú en totes les cultures.

- **Com s'explica des de la psicologia la relació entre la crueltat i el plaer de la corrent psicoanalista (que fan, per exemple, Freud o Lacan)?**

Tu fas les coses per les conseqüències d'aquest acte i busques una satisfacció. El nen petit que es posa el dit a la boca és com si es tranquil·litza: és un plaer. Si l'acaricien el cos hi ha zones més erògenes, la boca és molt important perquè té molta sensibilitat i és veritat que el plaer funciona com un organitzador del que fa o no fa, això des d'una perspectiva psicoanalista.

Es podria dir que algunes vegades que el nen faci un acte agressiu, segurament avalua que les conseqüències són bones per ell. Imagina't que lluita amb el seu germà, li pega i després obté la recompensa: aconseguir la joguina. En aquest sentit seria un reforç i

s'acabarà agafant l'èxit com a plaer, un benefici. Ara ve, si hi ha càstigs, per exemple, no serà sempre del tot beneficiós. El nen no està sol davant del món sinó que té unes guies... En aquest sentit que funcioni el que tu tinguis beneficis en un acte agressiu també depèn de l'entorn

- **La crueltat pot ser una cosa positiva?**

Jo crec que l'agressivitat no és dolenta en sí. Una certa dosi d'agressivitat és important per la supervivència però s'ha de valorar i avaluar. El que és dolent és que aquesta agressivitat sigui contraproductiu de forma intencional i per cap raó en una persona. Imagina't que competim per una cosa com és un lloc de treball, per portar-ho al camp dels humans. L'acte que puguis fer per tenir el lloc pot fer pot significar una pèrdua per una altra persona que està al costat. Això són conseqüències del teu acte però no pots pretendre inhibir-te a tot perquè si és important per tu... és un acte cruel per l'altra persona però clar, tu estàs seguint el teu itinerari i en algun moment has d'imposar-te. L'agressivitat en aquest sentit no és dolenta i potser és necessària per la supervivència, per l'adaptació.

Depèn de l'educació el fet que un nen pugui créixer i entendre com fer servir l'agressivitat. Si arriba un moment que degenera en una agressivitat que no té cap justificació, que és només per fer mal, repetitiva, obsessiva, s'haurà de reconduir. Ara, si és un acte que té una funció per ell encara que faci una mica de mal a alguna persona, té sentit. Jo diria que no seria possible viure sinó.

- **És diferent la influència en un nen que en un adult? Per exemple, com afectava la pressió dels altres en la crueltat que sorgia als experiments que va fer Zimbardo a la presó de Stanford?**

Jo diria que la influència és molt gran sempre i aquests experiments van ser importants perquè van mostrar fins a quin punt hi ha la cognició, el que tu penses, les idees, la justificació dels teus actes pot ser tan important que en el fons poden justificar accions que són molt contraproductius per les altres persones. Aquests experiments i d'altres que se n'han fet van ser molt importants perquè van mostrar de manera experimental del que som capaços els éssers humans, no perquè naixem d'una manera concreta ja, sinó pel que ens porten a fer les circumstàncies: som capaços de justificar actes molt cruels a partir d'una ideologia i això en els nens petits no passa tant perquè no han elaborat unes idees ni un sistema ideològic o polític, no tenen unes creences...

Els nens i nenes estan guiats per models que són punts de referència per a ells, models que no necessàriament el nen l'adoptarà (imagina't que està en una família de pares que tot el dia s'insulten, arriben a les manes algunes vegades, s'adrecen a ell amenaçant-lo, esbroncant-lo... no dic que aquest nen automàticament serà més agressiu però té molts números de tenir, no unes ideologies, sinó un entorn de maneres de fer que el portarà a utilitzar això quan es trobi en conflicte, en un moment de decisió.

L'agressivitat és la seva solució per resoldre conflictes o problemes perquè és la que el seu entorn utilitza. Una cosa que és negativa i fatalista és que hi ha estudis que demostren que en termes estadístics si tu has tingut uns pares violents i delinqüents tens més probabilitats per tu mateix de ser violent i delinqüent, no de manera causal però... no funciona com un adult que té idees i que pot justificar els seus actes però té maneres de fer inconscients, que ja li venen donades i en aquest sentit és diferent els nens i els adults. Són més perillosos els adults, a nivell d'ideologia, molt més.

Annex 2: Entrevista a Marina Elias

Marina Elias és sociòloga i professora a la Facultat d'Educació de la UB

- Què es considera crueltat sociològicament parlant?

Des d'un punt de vista sociològic el que es fa històricament és veure fins a quin punt les societats, en general, han sigut violentes o cruels o bondadoses. Llavors depèn de cada societat, són construccions socials, el que una societat pot considerar com a cruel una altra no, en aquest sentit hi ha controvèrsies per saber què es considera crueltat. Per exemple, els romans feien allò de posar gent al circ i animar perquè es barallessin entre ells i s'ho passessin bé. La sociologia defineix com ha anat variant el terme crueltat i es veu que ha anat variant.

Les religions sempre juguen papers importants en això i tot i que estem en societats cada vegada més individualistes que consideren crueltat allò que els hi fa mal en ells, sense tenir en compte el que fa mal als altres.

El que és compartit en la majoria de societats occidentals és que la crueltat és allò que pot fer mal a un infant, es considera molt cruel. En la guerra de Síria hi ha qui qüestiona que cada vegada estem més acostumats a veure com fan mal a algú, es normalitza, ho acceptem, però fem el zàping moral i, en canvi, quan té a veure amb qüestions d'infància, ens ho prenem més a pit, ens commou més. Això és una qüestió de societats occidentals actuals.

En cultures africanes que es moren 8 de cada 10 nens que neixen, la concepció de la infància arriba més tard i no en el nadó i és més acceptable, no és que no sentin pena però és diferent.

Hi ha molts estudis sobre l'efecte de la violència i perquè els nens són violents.

- Nens que veuen molta violència en la televisió desenvolupen violència?

S'ha comprovat que no, no és una inoculació directa, jo a la meua època veia *Bola de Drac* i això no feia que fossin més violents però sí que ho pot fer amb nens que poden tenir predisposició a patir violència al seu voltant. En aquests casos sí que els pot induir encara més.

És més probable que un nen que ve de famílies violentes o agressives pugui ser violent. Si veu moltes pel·lícules violentes és que la violència està normalitzada i segurament

tindrà més a veure amb la normalització de la família que no pas amb la pel·lícula en sí. Els nens que normalment no veuen violència quan la veuen s'incomoden molt perquè no tenen la violència normalitzada.

El factor familiar és molt important en l'autoestima de l'infant, ja que és un dels primers i més preuats camins de socialització en la infància. S'ha de potenciar el grau d'afectivitat, de confiança i de vinculació entre tots els membres de la família; s'han de fomentar les solucions positives quan sorgeixi algun tipus de problema i també és molt important afavorir el grau de singularitat, és a dir, que l'infant se senti especial, únic i valorat i que se li reconeguin els bons comportaments o les seves habilitats.

A partir d'una millora en el grau de vinculació, es podrà fer créixer la seguretat que té l'infant en ell mateix i això farà que la seva capacitat metacognitiva i de simbolització es pugui desenvolupar més fàcilment, és a dir, li serà més senzill autoregular-se en l'aprenentatge, entendre què sent i que pensa i desenvolupar certs valors

- I el desenvolupament de l'empatia hi té a veure?

El desenvolupament de l'empatia ve cap als 4 anys. L'empatia és la capacitat de posar-se al lloc dels altres i ve des de la socialització des de l'escola i de casa i més que explicar-ho, la importància es troba en els models que a vegades no tenim en compte. Una cosa són els discursos i l'altra el que fan els pares i mestres i els nens i nenes veuen. Per exemple, si algú es fa mal pel carrer i tu no l'ajudes. Ells entenen més la imitació que no pas el discurs. Bàsicament ve d'aquí, del que veuen a casa i el que els ensenyen.

Estem explicant-ho des d'un punt de vista sociològic però els aspectes biològics i psicològics també hi tenen importància. Hi ha un percentatge de la població amb trets patològics (petita), d'agressivitat. A part d'aquests, doncs, alguns dels inhibidors de la violència sorgeixen en entorns d'afectivitat, d'empatia, d'alteralitat (la capacitat de posar-te el lloc de l'altre). Això s'ha de potenciar en els nens: socialment és una funció de l'escola ensenyar l'empatia per crear societats més cohesionades i menys violentes.

- Creus que podem entendre la crueltat com una cosa bona?

És un tema complex, per això et deia abans que el concepte de crueltat és cadascú com el va definint. Amb el *bullying* hi ha qui qüestiona que des del punt de vista adult de vegades considerem crueltat coses que els infants no associen amb la crueltat, no ho senten així i que en el fons els esbiaixem la mirada. En l'etapa de l'adolescència els nois

desenvolupen la crueltat en això de donar-se cops, empentes, etc. però per ells potser simplement s'estan relacionant i és la seva manera de tocar-se però sense fer-se abraçades com faríem les noies. Llavors, des del punt de vista adult es pot agafar com a crueltat. Quan en una escola es fa un protocol quan hi ha un cas de *bullying* potser es diu que hem sigut massa flexibles però tampoc podem considerar qualsevol tipus d'acció que tingui una connotació més violenta des del nostre punt de vista com a cruel. Potser és cosa que el nen necessita experimentar d'aquesta manera.

El que s'ha de tenir molt en compte és el punt de vista del qui ho pateix i si allò ho viu com a crueltat o violència o no. Una altra cosa és que sigui l'infant que des de la família ho normalitzi. Hi ha infants que viuen violència des de ben petits i que el seu pare els pegui ho veuen com una cosa positiva, això tampoc és bo però és cert que entre el seu grup d'iguals, a vegades, no els deixem acabar de desenvolupar entre ells.

- Hi ha diversos tipus de crueltat?

S'ha vist que la gent amb nivell d'estudis més baixos desenvolupa una violència més física i, els que tenen més estudis, en canvi, tenen una violència més aviat verbal. Amb noies i noies igual. La de les noies sol ser més psicològica i la dels nois més física. Això és cultura, és social: dins de la cultura femenina hi ha uns codis i dins de la masculina, n'hi ha uns altres, igual que passa amb les diferents classes socials.

La crueltat sol tenir a veure més amb baixes autoestimes i voler crear la teva identitat, imposant-te davant dels altres. Acostumen a ser perfils de nens que no se senten bé amb ells mateixos o que no estan bé a casa seva.

El factor familiar és molt important en l'autoestima de l'infant, ja que és un dels primers i més preuats camins de socialització en la infància. S'ha de potenciar el grau d'afectivitat, de confiança i de vinculació entre tots els membres de la família; s'han de fomentar les solucions positives quan sorgeixi algun tipus de problema i també és molt important afavorir el grau de singularitat, és a dir, que l'infant se senti especial, únic i valorat i que se li reconeguin els bons comportaments o les seves habilitats. A partir d'una millora en el grau de vinculació en la família es podrà fer créixer la seguretat que té l'infant en ell mateix.

Un nen o nena que neixi en un ambient tranquil, estructurat, en calma, tendirà a ser més reflexiu perquè no hi ha cap perill pel qual hagi d'estar en alerta. Així, l'empatia es podrà desenvolupar molt més ràpid que no pas en ambients més desestructurats on, en canvi, l'infant tendirà a ser més impulsiu per tal de reaccionar quan faci falta amb el màxim de rapidesa i trigarà més a poder raonar sobre qui és el lloc de l'altre.

- **Hi té a veure la societat actual en la manera d'educar i desenvolupar l'agressivitat entre els nens i nenes?**

Ens trobem en ple capitalisme i, sense voler, estem educant els nens trepitjant-se els uns als altres i potenciant la competitivitat al màxim. Tenim unes exigències molt altes, demanem que un sigui millor que l'altre... tot i això, ser millor que un altre és una manera de ser cruel inconscientment. Messi, que és el millor futbolista del món, no té intenció de ser cruel però el fet de competir, fa que els altres no puguin sortir al camp, s'hagin de quedar a la banqueta, no els deixi jugar... Això, d'alguna manera, també és crueltat i ve donada per la competitivitat.

Annex 3: Entrevista a Guiomar Manrique

Guiomar Manrique és mestra d'escola primària i especialista en educació emocional

- Hi ha infants cruels?

No hi ha nens ni nenes cruels. Jo crec que depèn molt de l'edat i que té molt a veure amb l'empatia i això és una habilitat que es desenvolupa al llarg de la vida. Hi ha qui la desenvolupa molt i qui la desenvolupa poc, depèn de si tu ets capaç de posar-te a la pell de l'altre, d'entendre els seus sentiments i el que provocaran les teves accions. Si és un nen molt petit, és fàcil que sembli més agressiu o cruel perquè encara no ho sap però si, per exemple, és un nen més gran que no mostra capacitat empàtica i sigui agressiu, pot ser que a darrere hi hagi un patiment, un dolor, unes pors.

Darrere de cada conducta hi ha una emoció que la mou i és això el que hem d'anar a buscar i entendre. D'una banda, hi ha emocions i reaccions que són instintives, que serveixen per protegir-nos, però quan et vas fent gran has d'aprendre a controlar aquestes agressions o evasions cap a una comunicació assertiva. Això es va aprenent al llarg de la vida i per això, de vegades quan els nens són molt molt petits, tendeixen a amagar-se en un racó, a fugir o a ser agressius o picar quan no tenen el que volen. Jo no crec que hi hagi una intenció dolenta a darrere sinó que és una cosa relacionada amb el seu ego.

- A quina edat es pot començar a desenvolupar aquesta intenció o aquesta empatia?

És difícil perquè depèn de moltes coses: hi ha gent que arriba a edat adulta i d'empatia en té ben poca. Hi ha una cosa que es diu el desenvolupament moral, que no és empatia però hi va molt lligat, i hi ha unes fases de desenvolupament moral. Hi ha adults que es queden en l'etapa "d'ull per ull, dent per dent" durant tota la vida, però si fas un pas més arribes a aprendre que les lleis estan al servei de les persones, que hi ha unes normes que es poden trencar si és per una urgència o necessitat, etc. Les normes estan al servei de les persones. Després ja hi ha gent com Gandhi, per exemple, que han arribat a un desenvolupament moral tan gran que han dedicat tota la seva vida als altres. El desenvolupament moral depèn molt de l'ambient en el qual visqui el nen o nena.

Neurocientíficament, s'ha descobert que quan naixem tendim a ser més impulsius o més reflexius depenent de la nostra genètica i després això es va modelant per l'ambient. Això no vol dir que la gent que vingui d'ambients desestructurats no pugui ser

empàtica, evidentment que sí: viuen moltes més situacions que els fan entendre i posar-se en el lloc de l'altre, per exemple. Però si estan més nerviosos, tensos, menys relaxats, és més fàcil que desenvolupin conductes més agressives.

Hi ha un experiment que mostra que els nens d'un o dos anys encara no han desenvolupat l'empatia: si tu amagues un objecte, poses una pilota sota un mocador, davant seu i treus la mà, el nen no sap on és la pilota, no és capaç d'aixecar el drap, no es posa en la teva pell, només mira on és la pilota. No tenen capacitat de posar-se en la pell de l'altre, moltes vegades hi ha nens que no passen d'aquí perquè tenen algun tipus de trastorn, però aprendre que tu estàs en el món i els altres també i que tothom pensa i tothom sent i tothom fa, no és fàcil.

A segon de primària, per exemple, un nen ja pot començar a tenir una bona empatia i a finals de primària ja pot entendre la compassió. L'empatia és una cosa que s'ha de treballar des de ben petits.

- **I quan els nens i nenes fan coses que, a ulls d'adult, sembla que no tinguin raons? Per exemple: una rebequeria d'una nena de tres anys.**

Hi ha una emoció que ens està movent aquesta conducta. Si ens fan una rebequeria i no hi veiem cap motiu aparent de pes, podem pensar que ho estan fent per fastiguejar-nos, però segurament hi ha alguna cosa que la nena ens vol comunicar i pensa que aquesta és la millor manera. Li hauríem de demanar, estirar el fil: 'Ja veig que estàs molt trista, molt enfadada... què et passa? Què és el que et fa estar d'aquesta manera?

Potser la nena no ho sap dir però l'hem d'ajudar a posar nom a l'emoció que la mou a fer el que està fent, i ser molt empàtics amb ella: 'tens set i vols aigua, tens calor i estàs enfadat, tens son i estàs cansat'. A vegades, els nens tampoc saben ben bé què tenen. És el que els passa quan són encara més petits, quan són bebès, i es posen a plorar perquè tenen gana, però ni ho saben.

- **T'has trobat en moltes situacions així?**

Darrere d'aquestes conductes, normalment, hi ha un dolor molt gran, són nens que han patit molt i això els fa tenir por o estar intranquils. Això fa que aprenguin a relacionar-se d'aquesta manera, necessiten atenció i fer mal els altres l'aconsegueixes. Potser no ho saben fer d'una altra manera i així, encara que sigui renyant-los, la tenen. Als nens i nenes agressius se'ls ha de fer guanyar confiança i veure quines raons de fons hi ha darrere les seves conductes.

- **Per exemple, el cas d'un nen que mata formigues es podria considerar cruel?**

El nen que mata potser està mogut per la curiositat. Vol experimentar la sensació de poder de jo puc fer això, segurament el nen que li diu no ho facis té un desenvolupament moral més elevat i ell ni s'ho ha plantejat. Ell s'ha plantejat: jo puc matar això, em sento poderós però no pensen ni en el mal que els està fent, ni que està traient una vida, sinó no ho faria, no pensa en les conseqüència, pensa ne l'acte i en aquell moment, està en una etapa molt egocèntrica i no és capaç de sortir d'aquí.

- **Quines maneres diferents hi ha de desenvolupar l'agressivitat, per exemple, entre nens i nenes?**

D'entrada et diria que sí, que és una qüestió que va lligada amb el sexe que tinguis però cada cop penso més que no, que des que neixen nosaltres els anem transmetent aquests patrons de gènere i estic convençuda que si no fos així els nens no serien tan físics ni les nenes tan psicològiques, del llenguatge. Per exemple, a una nena que és molt física, de seguida li diem: "Quieta! Mira quin 'cabellot'! Aquesta nena és massa moguda!", perquè com a nena representa que no toca i, al final, acaben desenvolupant el llenguatge. Un nen representa que pot ser més mogut, perquè dir-li que s'estigui quiet és una cosa més normal. Si un nen té conductes agressives li diem: "ai, mira que és 'machote'", en canvi, si ho és una nena: "princesa, què et passa...?"

Les nenes potser també són més compassives perquè els hi fem desenvolupar el rol de tenir cura dels altres i això acaba fent generar empatia.

De quart a sisè els conflictes entre les noies són profunds: s'exclouen les unes a les altres i en tenen consciència, però un cop ha passat i un cop els ajudes a veure-ho, perquè d'entrada la por de ser exclosos ells mateixos els porta a excloure als altres, la por a no ser líders els porta a criticar els altres. No ho fan amb una intenció directa de fer mal sinó que poden pensar-se que algú les mira malament i aquí començar un conflicte quan, en realitat, no hi ha hagut cap mala mirada per part de l'altra.

Fins ara, les emocions es quedaven fora i no s'ensenyaven. Això ha de canviar perquè la gent pugui desenvolupar l'empatia i aprendre a posar-se al lloc dels altres en comptes de prendre-s'ho tot a pit i saltar a la primera de canvi.

Des del naixement s'han de treballar les emocions. Primer cal posar-hi nom i acompanyar l'emoció, se'ls hi ha d'anar explicant perquè ells molts cops no saben el

que els hi passa. Al principi no ho entendrà però ica en mica anirà fent-se capaç d'entendre el que li passa. És una abstracció molt gran saber com et sents i l'escola hauria de fer un treball intens de les emocions dels infants.

Una companya d'aquí a l'escola té un nen que ha tingut moltes dificultats i és molt agressiu i tot és per culpa de les pors que té, que li venen de casa, on té una situació familiar molt difícil. Aquestes pors arriben a ser patològiques i fa que el nen sigui tan agressiu que camina pel passadís, et troba i et fa un cop de puny, però això són casos grans on hi ha un diagnòstic clar, traumes associats. En aquest cas, doncs, s'ha fet molta feina emocional amb tot el grup-classe. Els altres nens i nenes han après que aquest nen fa tot això perquè té por i el que necessita és que l'abracin: té por a tot, a no ser estimat, a no ser acceptat, a que li facin mal, a l'ambient... i això el fa estar sempre alterat, sempre en alerta. La resta de la classe ho ha entès i ara són capaços d'explicar-ho a altres grups. Necessita calma i ara cada cop és menys agressiu perquè se sent segur i pot estar més relaxat, ser menys agressiu.

- **I com s'expliquen aquells casos que no entenem els adults? Una rebequeria sense motiu, picar un altre nen al parc sense que aquet li hagi fet res... se'ls hi ha de posar límits, no?**

Pot haver-hi mil raons que portin a un nen o nena a fer una rebequeria que, a ulls d'adult, pot semblar no tenir sentit però sempre ens volen comunicar alguna cosa, això està clar. El fet de picar un altre nen al parc... pot ser que sigui per cridar l'atenció o per sortir-se amb la seva. Si un nen està acostumat a que si insisteix amb alguna cosa l'acabarà tenint, ho aplicarà sempre. Per exemple, si el fill plora mentre és al bressol a l'hora de dormir, jo, com a mare, em puc apropar i moure'l una mica, fer-li notar que sóc allà, que no està sol. Però no l'agafaré en braços -a no ser que li passi alguna cosa excepcional, que estigui malalt, etc.- perquè si ho faig, m'està dient que se surt sempre amb la seva i no li estic posant cap límit. Quan sigui més gran, sabrà que muntant el numeret, aconseguirà el que vol i potser li diran que no tres vegades però, a la quarta, no podran més i li diran que sí.

Els nens no paren de generar connexions neuronals amb tot allò que passa al seu entorn i que s'interrelaciona amb ells, i es generen a través de repeticions. Si els pares li diuen que no a alguna cosa i ho compleixen, es crearà una cua de connexió neuronal i si ho tornen a repetir un cop i un altre, aquest cua va adquirint una llargada determinada fins que es crearà una connexió neuronal completa. Després sí que serà difícil de desfer,

però fins que no es creï, el nen/a tindrà una altra idea ficada al cap: que si insisteix, se sortirà amb la seva

La clau de tot això sempre són les emocions. Amb aquest nen que et deia que era tan agressiu, vam fer moltes activitats amb tota la classe per entendre què era la por, què ens feia sentir, què ens podia fer tenir por, etc. Primer, han d'entendre l'emoció i saber com s'expressa. Amb això, els estem ensenyant a conèixer-se i entendre's a ells mateixos, una cosa molt important que fins ara no es treballava a la major part d'escoles. Entendre les emocions, t'enseny a ser persona i estar a en pau amb tu mateix, prop del benestar. Ser feliç amb el que tens i aprendre més fàcilment, perquè et fa ser conscient de les facilitats i les limitacions que tens, tot acceptant-les. Et fa tenir confiança i autoestima. Si no s'està bé, és molt més difícil aprendre. A més, l'aprenentatge es dona amb emocions: amb por es pot aprendre també però clar, quan no t'obliguen a aprendre ja no vols seguir aprenent més perquè associes la por a una cosa desagradable. En canvi, si aprens amb sorpresa, confiança, curiositat, interès, és diferent: tindràs ganes de seguir aprenent

- I aquí a l'escola ho poseu en pràctica tot això?

En una escola com aquesta l'Univers, es treballen molt les emocions, cada mestre/a a la seva manera però en el currículum oficial, per exemple, no està estipulat que s'ha d'aprendre d'educació emocional. Ara sembla que ho comença a incloure, a medi, per exemple però tot i així, és un assignatura molt pendent a gairebé totes les escoles i també a les famílies.

- Com s'ha de resoldre un conflicte entre infants?

Nosaltres per abordar un problema el primer que fem és ensenyar-los una metodologia per resoldre el conflicte perquè a la llarga ho puguin fer ells sols. El primer que han de fer és estar disposats a resoldre el conflicte i això ja ho tenen molt clar: els conflictes s'han de resoldre sí o sí i per fer-ho, poden demanar ajuda a un mestre (i això fa que la figura del 'xivato' desaparegui), però el mestre no serà el jutge que decidirà qui queda castigat. El que fem és posar els implicats en rotllat i que cadascú expliqui el seu punt de vista. D'aquesta manera construïm la veritat sencera, perquè la veritat mai és només un punt de vista. Així, també els serveix per entendre com construir una realitat, veient les diferents opinions i començant a aplicar l'empatia envers els altres. El paper del mestre és que s'escoltin, és fer de moderador.

Quan tots s'han escoltat, el conflicte ja s'ha rebaixat i pots començar a entendre què ha mogut cadascú a fer el que ha fet. El pas següent és que expliquin com s'han sentit i aquí encara es desenvolupa més l'empatia. Tristesa, ràbia... surten les emocions que els han mogut en les seves conductes. El següent pas ja és que cadascú comenci a reconèixer en què s'ha equivocat i quan això comença a passar, el conflicte ja està gairebé apaivagat.

L'últim pas és trobar una solució que reperi el mal que s'ha fet i la gràcia és que ho facin entre ells o donar diverses solucions perquè ells n'escullin una.

Moltes vegades és una qüestió de reclamar atenció i resoldre els conflictes d'aquesta manera fa que es moguin coses, que siguin capaços d'entendre's, d'expressar-se. Molts conflictes solen ser per simples malentesos.

Annex 4: Entrevista a Teresa Anguera

Teresa Anguera és psicòloga i professora del Departament de Metodologia de les Ciències del Comportament de la Facultat de Psicologia de la UB

- Què és la crueltat?

Per crueltat entendria portar a terme qualsevol acció física o verbal que impliqui generar un sofriment a l'altre persona. I afegiria, fer-ho de manera deliberada, amb una intenció, tot i que en alguns casos potser és inconscient però si és així, ja seria feina de psicòlegs i educadors.

- Què et pot portar a ser cruel?

En primer lloc que no l'hagin educat adequadament el fet de no fer mal als altres en funció del que se li diu o el que se li fa. Hem d'educar en valors tant pares com mestres. El primer problema és falta d'educació. En aquest cas podria explicar quan fos inconscient, sobretot en els nens i nenes més petits. En canvi, a mesura que es van desenvolupant el coneixement i intel·ligència del nen, és molt possible que no sigui tan per inconsciència sinó per aquest plaer mal sa de dir, "ara el faré patir, em divertiré veient com pateix".

En tot això també crec que hi poden haver elements que siguin innats, la dicotomia d'herència-ambient, genètic i entorn és una dicotomia que reflexa la pura realitat però si hi ha quelcom que sigui innat i d'herència, amb l'educació potser es pot corregir.

- **Freud deia que l'agressivitat és innata a les persones però els comportaments agressius sorgeixen per la manca d'inhibidors, com ara l'afectivitat...**

Sí. L'agressivitat en sí és innata en tothom, com també ho són els estats emocionals. Tot això s'ha d'aprendre a gestionar a controlar aquestes emocions i saber quan s'han d'inhibir o quan les podem expressar de manera adequada. Hi ha convencionalismes, com quan el nen entra a l'escola al primer dia: és possible que plori perquè és un altre entorn diferent al que està acostumat però, oi que als pocs dies s'ho passarà la mar de bé a l'escola? Què vol dir? Que el que era el seu malestar en entorns desconeguts, en pocs dies s'ha anat modificant. Això es pot aplicar a tots els estats emocionals, s'han d'aprendre a entendre i a gestionar. Vivim en una societat i segons el context puc cultivar les restriccions que ens imposa l'entorn.

- **Els nens i nenes que creixen en entorns més desfavorables, tendeixen a ser més agressius?**

N'estic totalment segur. Si un nen ha viscut en un entorn amb més agressivitat o violència serà molt més possible que tendeixi a expressar-ho, perquè són mecanismes que s'han anat repetint psíquicament parlant. Hi ha un cert aprenentatge difós que potser no és conscient, però el fet de veure-ho i mamar-ho en el seu entorn des que és ben petit, farà que quan sigui més gran ho apliqui de la mateixa manera.

- **Què es desenvolupa dins del cervell dels infants quan són agressius?**

Els nens no perceben els convencionalismes socials fins que no són més grans i quan són petits, les seves accions no són meditades, són impulsives, igual que quan fa trapelleries de manera inesperada. La crueltat té importància per la repercussió que tindrà després en els altres però pels nens i nenes que encara són petits, no hi ha una consciència prou desenvolupada com per entendre-ho.

- **Quines característiques pròpies dels infants poden despertar la seva agressivitat?**

L'esperit de contradicció, per exemple: molts nens i nenes i, sobretot, en l'adolescència és l'etapa on es manifesta més, volen anar afirmant el seu protagonisme, el seu lloc i això els porta a pensar que és més notori i visual el seu comportament si és per fer una acció que els altres no volen. És una manera de ser el centre, encara que sigui que els altres ens renyin.

Això ho comporta el propi procés de desenvolupament. Oi que als nens els agrada molt que els diguis que són grans? Els agrada perquè se senten més auto-afirmats en ells mateixos. Freud ho defensava, en els seus plantejament cognitius: el nen amb el seu pensament mira que pot fer per demostrar que ell que és allà, manifestar el seu jo i que se'l senti, que se'l vegi, tenen ànsia de protagonisme. Un nen que potser té una manca d'afectivitat dels seus pares o que no els veu gaire, buscarà la manera de fer notar que és allà, encara que sigui renyant-lo.

- **Quan es comença a adquirir la consciència?**

La consciència s'adquireix per dos elements que han d'encaixar moltíssim: el genètic i el de l'entorn. El genètic perquè el propi procés evolutiu comporta que anem avançant a nivell de la nostra esfera cognitiva. que primer és absolutament primària però després l'anem dotant d'elements cada vegada més fins i sensibles i que permeten que puguem

arribar a adquirir plena consciència d'alguna cosa, entendre el que passa en el seu entorn o en una acció concreta.

Com s'adquireix i quan? Jo entendria que es va adquirint en un procés lent. La part més primària diria que s'adquireix bastant aviat: als 4 o 5 anys, i després el nen va escola i haurà d'entendre i entendre que comença a tenir algunes petites responsabilitats. No és un procés igual per a tots els infants. Jean Piaget va descriure totes les grans etapes evolutives i durant 40 anys tothom les seguia. Ell deia que els nens en principi passen per una successió de períodes de desenvolupament que anomenava estadis i en aquests períodes, cada estadi té unes característiques que s'han d'haver adquirit, per exemple ser capaç de distingir el color blanc del vermell, etc.

Progressivament, però, van anar apareixent els crítics d'aquesta qüestió dient que hi havia nens i nenes que anaven a ritmes de desenvolupament diferents tot i tenir la mateixa edat. Això va portar que tot el que era el seu model d'explicació va començar a perdre prestigi i es va passar a creure més en l'anomenat *event life*, que considera la nostra vida com una successió d'esdeveniments, sense tenir tant en compte l'edat.

Aquesta forta heterogeneïtat entre persones que poden fer coses diferents i tenir capacitat de comprensió diferent, va comportar que s'adonessin que hi ha una forta diversitat interindividual i cada cop s'ha anat obrint més camí en aquesta perspectiva. Hi ha una branca de la psicologia que es coneix amb el nom de psicologia de les diferències interindividuals.

Tot això a què pot portar? Doncs tornant a la teva pregunta, poden haver-hi moltes diferències entre uns nens i uns altres i uns poden ser més cruels, per dir-ho d'alguna manera, però potser és perquè encara no han après a distingir el que és correcte del que no ho és i tampoc ho han vist en el seu entorn. La consciència té dues parts: la individual i la social.

Annex 5: Entrevista a Joan-Carles Mèlich, per *Valors Ràdio*¹

Joan-Carles Mèlich és filòsof i professor d'antropologia i de filosofia de l'educació a la UAB

- **Sovint veiem escenes o imatges que poden qualificar-se de cruels. Històricament la crueltat ha acompanyat l'home però la crueltat té una lògica?**

La crueltat és un terme molt subjectiu. Podríem entendre crueltat com aquella manera de tractar a un altre, en funció de la classificació que prèviament se li ha fet. Quan nosaltres coneixem una persona, primer de tot, tenim tendència a classificar-lo. Moltes vegades no parlem amb un nom propi sinó que substituïm el nom propi per una categoria (professor, periodista, polític, etc.). Aleshores quan tractem aquesta persona en funció exclusivament de la classificació que li fem, jo diria que entrem dins d'una lògica de la crueltat. No dic que siguem necessàriament cruels però ja entrem dins d'una lògica de la crueltat.

- **Els rampells els quals s'associen a la crueltat també tenen aquesta lògica?**

Jo crec que precisament, el que és més terrible de la crueltat és que és una lògica, que no té res a veure amb un rampell. Durant deu anys vaig estar treballant el tema de l'holocaust al consell superior d'investigacions científiques -jueus, gitanos, homosexuals- i no des d'un punt de vista històric sinó des d'un punt de vista testimonial a partir d'allò que els supervivents han escrit, dit, dibuixat, han parlat. El més terrible de l'infern concentracionari és que era un infern amb una lògica, una terrible lògica que és el que ho fa més anginosant. Un resultat d'un rampell pot ser un acte de violència però no de crueltat.

- **Quines pautes segueix la crueltat?**

Des del meu punt de vista hi ha una diferència essencial i és la base a partir de la qual he muntat el llibre: la diferència entre violència i crueltat. Violència és l'atemptat, l'atac,

¹ VALORS. Entrevista: Joan-Carles Mèlich: "Avui s'educa més en la crueltat i en la violència que en la compassió". *Valors Ràdio*. [en línia]. 2016 [consultat: febrer 2018]. Disponible a internet: <http://www.valors.org/joan-carles-melich-avui-seduca-mes-en-la-crueltat-i-en-la-indiferencia-que-en-la-compassio/>

l'agressivitat vers una persona perquè aquesta persona, amb noms i cognoms, m'ha fet alguna cosa i jo responc, deixant de banda si té raó o no.

La crueltat és una altra cosa: tu no m'has fet res a mi, tu has estat classificada com a dona, has estat classificada com a jueva, has estat classificada com a lesbiana, com a gitana, etc. qualsevol cosa i com que en la meua mar categorial totes les dones són tal cosa o tal altra, aleshores a tu se t'ha d'eliminar. Per tant, no hi ha un odi excessiu sinó una lògica tranquil·la.

Així és com operaven els nazis. Auschwitz és la lògica de la crueltat, és el cas més dramàtic de com opera la lògica de la crueltat. Jo crec que aquesta lògica, per desgràcia, encara és vigent en les nostres societats occidentals. Evidentment que no hi ha camps de concentració en el nostre país, però estaríem segurs que la lògica de la crueltat, la classificació, en la que el nom propi de l'altre no m'interessa per res i tinc la consciència tranquil·la perquè opero segons una moral... és vigent, és el que queda.

- Podem ser educats en aquesta lògica de crueltat?

Jo intento demostrar que el que sempre s'educa, molt més que la compassió, és la crueltat.

Quan vaig escriure el llibre *Ètica de la compassió*, tots els entrevistats m'acabaven preguntant "com s'educa la compassió?". L'últim capítol està dedicat a això, i en aquests 4 anys he arribat a la convicció que potser la pregunta és "com es deseduca la compassió i com s'educa la crueltat?". Jo crec que a *grosso modo* s'educa molt més la crueltat.

Per exemple: pensem en qualsevol nen o nena petitet, 4 o 5 anys. La primera cosa que una família fa és ensenyar-lo a distingir que hi ha morts de primera i de segona categoria. Vull dir: molts nens han tingut algun animal domèstic, un gos, gat, ocellet, tortuga, peix, i en funció de la categoria que la nostra societat atorga a aquell animal, quan aquest es mor, el nen podrà plorar més o menys. Si és un peix els seus pares li diran: "està bé que estiguis trist però ja te'n comprarem un altre". Si és un gos aquell sofriment ja l'entendem més, fins i tot moltes vegades els adults ho diem: "s'estimen com a persones".

Per nosaltres, el sofriment d'un gos és més important que el sofriment d'una tortuga. Podem estimar molt els gossos però si és mor l'avi és molt més important. I això és positiu, això és una moral, la moral diu això. Però què feien els nazis? Deien: "clar, és

que els sofriment dels jueus no és humà”. Estem educant la crueltat, estem educant la indiferència davant el sofriment de determinats éssers que la nostra moral i la nostra societat considera que no són tan importants com d'altres.

- **Així doncs, tots els éssers humans podem ser cruels?**

Jo crec que si hi ha condició humana hi ha compassió i hi ha crueltat. No vull dir que tota moral és cruel però en tota moral sempre opera un punt de crueltat, un punt de tractar l'altre no per allò que és sinó per allò que ha estat classificat.

- **Crueltat i sentiment de culpa poden anar junts?**

Hi ha una part de crueltat que elimina el sentiment de culpa, la vergonya, és el terrible d'aquesta moral. Jo puc matar un ésser que ha estat classificat com a infrahumà sense sentir-me malament.

La crueltat forma part de la nostra vida perquè la moral i la moral categorial que classifica, la tenim des de petits, ens ensenyen a operar d'aquesta manera. Aquesta crueltat forma part de la normalitat, absolutament. Ens sembla una cosa quotidiana. Si vas al doctor i dius: “em sento malament perquè he matat un mosquit”, et dirà que això no pot ser. I, en canvi, ens resulta molt xocant que un nazi no se sentís culpable per haver matat un jueu però és que el nazi estava educat per no sentir-se culpable perquè per ell un jueu no era un humà, era com un mosquit.

- **Ens hem de sentir culpables per haver matat un mosquit?**

Primer de tot, hem d'entendre que no hi ha ésser humà sense moral, dir jo estic en contra de la moral és com estar en contra de la cultura, del llenguatge, etc. Si hi ha ésser humà hi ha llenguatge, hi ha cultura i hi ha moral. Si hi ha moral, hi ha lògica de la crueltat, hi ha ordenació dels altres éssers i hi ha ordenació des d'un punt de vista epistemològic i normatiu, la moral et diu com has de tractar aquell que la teva societat ha classificat prèviament, però una solució no és eliminar això, perquè eliminar la moral seria com eliminar el llenguatge o la cultura.

El que s'ha de fer és prendre consciència que en tota moral opera aquesta classificació i que és una classificació molt cultural, relativa, i entendre que hi ha altres maneres de tractar l'altre que no és moral, que és èpica, és a dir, mantenir l'atenció entre d'una banda la moral que classifica, ordena, normativitza i d'altra banda l'ètica: la compassió, l'acompanyament, la hospitalitat de l'altre no en funció de la seva categoria sinó en funció del seu nom propi.

- **S'ha de ser o es pot ser compassiu amb aquells que són cruels?**

Jo crec que tothom té un punt de crueltat, ni més ni menys, tothom. Jo entenc que hi ha un punt de crueltat que no és eliminable, forma part de la condició humana així com també la compassió.

Com hem de tractar aquells que són cruels? Jo tampoc predico la compassió, primer l'ètica no és la moral, si existeix l'ètica és la resposta compassiva davant el dolor de l'altre, davant tot l'altre. L'exemple més clar que jo he posat en els dos llibres és la paràbola del Bon Samarità. La diferència entre crueltat i condició es troba en que tots tres tenen moral, el sacerdot, el levita, el samarità... però n'hi ha que actuen moralment i d'altres no. Ara ve, només un dona una resposta ètica, compassiva: el samarità que s'atura a ajudar a l'home ferit. Dona una resposta ètica en contra del seu deure moral perquè el samarità també havia estat educat en la lògica de la crueltat, en la lògica que el jueu ferit no era una persona i aturant-se a ajudar-lo, està trencant la llei però aplicant la seva ètica.

- **Podem ser cruels amb els altres però, ahora, també amb nosaltres mateixos?**

Aquesta és la crueltat més difícil de perdonar, la crueltat vers un mateix. Això ha estat molt estudiat per Dostoievski, Nietzsche i Freud. La crueltat vers un mateix és la mala consciència de pensar que sempre sóc culpable de tot, hi ha un excés de mala consciència, excés de culpabilitat. Hem estat educats amb una consciència de culpa excessiva vers un mateix i amb això s'ha d'anar en compte. No podem viure instal·lats per sempre en la culpa. Hem d'aprendre a perdonar-nos i veure que hi ha coses que fem bé i coses que fem malament, assumir-ho. Jo diria, però que el gran drama del moment en el que vivim en la nostra societat és que vivim en un temps de molta moral i de poca ètica.